

Värdet av valdeltagande

Grundlagsutredningens rapport VII

Stockholm 2007

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2007:84

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2007

ISBN 978-91-38-22835-7
ISSN 0375-250X

Förord

Grundlagsutredningens uppgift är att göra en samlad översyn av regeringsformen. De övergripande målen för utredningens arbete är att stärka och fördjupa den svenska folkstyrelsen, att öka medborgarnas förtroende för demokratins funktionssätt och att höja valdeltagandet. Utredningen behandlar bl.a. frågor om valsystemet, folkomröstningar, förhållandet mellan riksdagen och regeringen samt domstolarnas roll i det konstitutionella systemet.

Johan Martinsson har på uppdrag av Grundlagsutredningen sammanställt och utvärderat erfarenheterna av valdeltagandet i de nationella valen och i valen till Europaparlamentet i EU:s samtliga medlemsländer. Även val i Island, Norge, Schweiz och USA behandlas. I viss utsträckning redovisas också uppgifter om lokala val. I uppdraget har vidare ingått att, i fråga om vissa av länderna, redovisa bl.a. aktuella tendenser när det gäller valdeltagandet och synen på betydelsen av ett högt valdeltagande. Uppdraget redovisas i denna rapport. De bedömningar och förslag som presenteras i rapporten är författarens egna. Grundlagsutredningens ledamöter har inte prövat och tagit ställning till innehållet i rapporten.

Stockholm i oktober 2007

Anders Eka
Kanslichef och huvudsekreterare

Innehåll

Sammanfattning	7
Uppdraget	9
1 Inledning	11
2 Aktuella trender i valdeltagande	15
2.1 De nationella parlamentsvalen	15
2.1.1 De långsiktiga trenderna	20
2.2 Lokala val	26
2.3 Valen till Europaparlamentet	29
2.4 Valdeltagande på olika politiska nivåer	31
2.5 Sammanfattning av trenderna – ett sjunkande valdeltagande	33
3 Diskussionen om valdeltagande	35
3.1 Vad säger forskningen om förklaringar till valdeltagande?	35
3.2 Vad säger forskningen om värdet av valdeltagande?	39

3.3	Diskussionen i andra länder.....	42
3.3.1	Metoden och materialet.....	42
3.3.2	Frankrike	44
3.3.3	Irland.....	48
3.3.4	Nederländerna.....	51
3.3.5	Norge.....	55
3.3.6	Storbritannien	61
3.3.7	USA	65
4	Slutsatser	69
	Referenser.....	75
	Appendix.....	85

Sammanfattning

Det uppdrag från Grundlagsutredningen som ligger bakom denna utredningsrapport består av två delar. För det första ska valdeltagandet i de nationella valen och valen till Europaparlamentet i EU:s samtliga medlemsländer (december 2006) samt Island, Norge, Schweiz och USA sammanställas och analyseras. För ett mindre urval länder ska även deltagandet i lokalval undersökas. För det andra ska den offentliga debatten och diskussionen om valdeltagandet i ett mindre urval länder studeras. Denna undersökning ska analysera synen på aktuella tendenser när det gäller valdeltagandet samt på betydelsen av ett högt valdeltagande, exempelvis för att de valda församlingarna ska kunna göra anspråk på att företräda folkviljan och för att medborgarna ska vara delaktiga i de olika samhällsfrågorna. I den andra delen studeras Frankrike, Irland, Nederländerna, Norge, Storbritannien samt USA.

I rapportens första del används offentligt tillgänglig statistik från bland annat IDEA och de olika i undersökningen ingående ländernas egna statistikbyråer och valmyndigheter. I vissa fall har den offentliga statistiken även kompletterats med eller kontrollerats mot valdeltagandestatistik på olika hemsidor från olika forskningsprojekt. I rapportens andra del används huvudsakligen två typer av källor. Offentliga utredningar och dokument beställda av statliga myndigheter eller med annan offentlig anknytning som behandlar valdeltagande och demokratifrågor är denna dels viktigaste källmaterial. Detta material har dock kompletterats med en blandning av webbenkäter och telefonintervjuer med ett mindre urval av landexperter i form av politiska redaktörer och journalister på politiskt betydelsefulla tidningar i varje land. Dessa expertintervjuer syftade till att få en bredare bild av hur den offentliga diskussionen i varje land ser ut.

Resultaten från analyserna visar att valdeltagandet generellt sett minskat, sett över längre tid. Det finns dock tecken på att denna trend tycks ha avstannat de senaste åren. I själva verket kan ett trendbrott skönjas i och med att valdeltagande har stigit något i många västeuropeiska etablerade demokratier i de senaste valen. En nyanserad bild framträder då resultaten tydligt visar en stor spridning i valdeltagande såväl vad gäller nivå som utvecklingstendens. Det är även i många nya demokratier som valdeltagandet sjunker som snabbast. Resultaten från rapportens första del visar också att det inte är givet att trenderna på de tre olika nivåerna (europaparlamentsval, nationella val och lokalval) inom ett och samma land går åt samma håll.

I rapportens andra del är huvudresultatet att någon mer principiell diskussion om värdet av valdeltagande främst märkts genom sin frånvaro. Exakt vad som egentligen är värdefullt med ett högt valdeltagande och vad som närmare bestämt är faran med ett lågt valdeltagande uttrycks sällan särskilt tydligt i den offentliga diskussionen annat än i tämligen svepande termer. Bland de positiva värden som förknippas med högt valdeltagande märks dock starkt legitimitet för systemet samt förbättrad politisk jämlikhet och representativitet. I diskussionen märks även en mycket tydlig tendens till att oroa sig mest för det låga deltagandet bland yngre medborgare och stundtals även bland invandrargrupper. I många länder präglas diskussionen dock till stora delar av tekniska detaljer för att underlätta valdeltagande, t.ex. registreringsprocedurer eller tillgänglighet. Övriga förslag och åtgärder som åtminstone stundtals ventileras i den offentliga debatten i flera länder är röstplikt och sänkt rösträttsålder. Det finns även en tendens till "närsynthet" där aktuella händelser ses som utmärkande för demokratins tillstånd och präglar debatten snarare än de långsiktiga trenderna.

Uppdraget

Uppdraget från Grundlagsutredningen består av två separata delar. För det första ska valdeltagandet i de nationella valen och valen till Europaparlamentet i EU:s samtliga medlemsländer (december 2006) samt Island, Norge, Schweiz och USA sammanställas. Denna sammanställning ska inkludera de val som har hållits till och med utgången av 2006.

I denna del av uppdraget ingår även att sammanställa valdeltagandet i lokala val med utgångspunkt i den redovisning som lämnas av 1999 års författningsutredning (SOU 2001:65). När det gäller lokalval ska Danmark, Finland, Frankrike, Nederländerna, Irland, Norge, Portugal, Spanien, Storbritannien, Tyskland och Österrike inkluderas i rapporten. Även för lokalvalen gäller att val som har hållits till och med utgången av år 2006 beaktas.

För det andra ska den offentliga debatten och diskussionen om valdeltagandet i ett mindre urval länder studeras. Denna undersökning ska analysera synen på aktuella tendenser när det gäller valdeltagandet samt på betydelsen av ett högt valdeltagande, exempelvis för att de valda församlingarna ska kunna göra anspråk på att företräda folkviljan och för att medborgarna ska vara delaktiga i de olika samhällsfrågorna. Även synen på betydelsen av andra former av medborgerligt deltagande ska inkluderas i denna undersökning. De länder som ska studeras i den andra delen av uppdraget är Frankrike, Irland, Nederländerna, Norge, Storbritannien samt USA.¹

¹ Ursprungligen ingick även Italien och Tjeckien i urvalet av länder för rapportens andra del. Dessa två länder fick emellertid utgå på grund av brist på material. Jag bedömer det dock som troligt att svårigheten att få tag på relevant material kan betraktas som en antydning om att ingen omfattande offentlig diskussion i frågan förekommer.

1 Inledning¹

Ett omfattande deltagande i de allmänna valen betraktas ofta som av central vikt i ett demokratiskt politiskt system. Emellertid uttalas mindre ofta exakt vad, eller vilka värden, ett högt valdeltagande anses främja. Är det någonting gott i sig oavsett konsekvenser? Eller är det ett instrumentellt värde? Är ett högt valdeltagande bra eftersom det leder till goda konsekvenser? Exakt vilka är då dessa konsekvenser? Ovanstående frågor är inte lätta att besvara. Men utan sådana svar är det svårt att mer precist kunna värdera hur allvarligt ett sjunkande valdeltagande är eller hur glädjande ett stigande valdeltagande är.

Att ett högt valdeltagande brukar ses som en hörnsten i representativa demokratiska system kan även ses av Grundlagsutredningens direktiv. Där betonas att tendensen till sjunkande valdeltagande är oroande och att ett lågt valdeltagande riskerar att urholka den representativa demokratis legitimitet (Dir. 2004:96).

¹ Jag vill här tacka Henrik Oscarsson som har fungerat som projektledare och Jakob Lindahl som har arbetat som assistent i arbetet med föreliggande rapport. Jag vill även särskilt tacka Andreas Bågenholm, Helena Rohdén och Birgitta Nicklasson för värdefulla synpunkter under arbetets gång.

Ur strikt rationell synvinkel är det dock i det närmaste fullständigt meningslöst för medborgare att använda tid och resurser till att rösta. Sannolikheten att en avgiven röst i ett allmänt val ska bli utslagsgivande för majoritetsläget i parlamentet är ohyggligt liten. Händelser som att bli träffad av blixten är närmast att betrakta som vardagsmat i sammanhanget.²

Samtidigt är vi bortskämda med ett mycket högt valdeltagande i Sverige. Genomsnittet under efterkrigstiden ligger på över 83 procent. Om vi bortser från länder som har eller har haft röstplikt (t.ex. Australien, Belgien, Nederländerna och Österrike) och nyligen demokratiserade länder som endast haft ett fåtal allmänna val ligger vi i den absoluta världstoppen när det gäller valdeltagande. Endast Island, Nya Zeeland och Danmark har då haft ett genomsnittligt högre valdeltagande i sina parlamentsval under efterkrigstiden.

Få forskningsområden inom statsvetenskap är så genomstuderade som politiskt deltagande. Den moderna forskningen kring politisk participation har pågått i snart 70 år. Forskningstraditionen vilar tryggt på ett stort antal klassiska studier av politiskt deltagande i allmänhet och valdeltagande i synnerhet (Lipset 1960; Almond & Verba 1963; Franklin 1996; Dalton 2000; Franklin 2004). Kanske var det på grund av att valdeltagandet inte uppfattades som något akut samhällsproblem som svensk forskning om valdeltagande nästan helt låg i träda under 1970- och 1980-talen (se dock Oscarsson 1976 och Holmberg 1990). Oron till följd av 1998 års riksdagsval då valdeltagandet sjönk med mer än fem procentenheter och de för svenska förhållanden synnerligen låga valdeltagandenivåerna i de svenska europaparlamentsvalen (42 procent 1995 och 39 procent 1999) frammanade en rad nya studier av valdeltagande i Sverige (se till exempel Bennulf & Hedberg 1999; Teorell & Westholm 1999; Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001; Oscarsson 2003; Strömblad 2003). Tillsammans med de senaste internationella forskningsinsatserna står vi för närvarande starka när det gäller aktuell kunskap om vilka faktorer som generellt är betydelsefulla för att förklara valdeltagande på såväl individ- som systemnivå (Holmberg och Oscarsson 2004 s. 21).

² Detta exempel är hämtat från Holmberg och Oscarsson (2004 s. 15).

Denna rapport syftar inte till att ta fram någon ny kunskap om vad som *förklarar* valdeltagande, utan siktar istället på att ta fram en uppdaterad översikt över trenderna i sig samt hur den offentliga diskussionen kring och tolkningen av dessa trender ser ut i andra länder. Hur tolkas utvecklingen av valdeltagandet och hur ser andra länder på värdet av valdeltagande och faran med sjunkande deltagandenivåer? Förhoppningen är i förlängningen bland annat att den svenska debatten om valdeltagandet och om vårt demokratiska systems institutionella utformning kan berikas av kunskap om hur diskussionen ser ut i andra länder.

I rapportens första del kommer valdeltagandets utveckling över tid att sammanställas och analyseras. Därefter redogörs först för forskningens etablerade förklaringar till variationer i valdeltagande och sedan för hur värdet av valdeltagande allmänt betraktas inom akademiska studier. Vilken roll och vilken vikt brukar ett högt valdeltagande tillmätas av statsvetare och hur betraktas valdeltagande inom den demokratiteoretiska diskussionen? I rapportens andra del redogörs sedan för hur den offentliga diskussionen om valdeltagande ser ut i olika länder. Slutligen avslutas rapporten genom att de huvudsakliga mönster som framträder i materialet analyseras och tydliggörs.

2 Aktuella trender i valdeltagande

Nedan kommer valdeltagandestatistik för tre typer av allmänna val i ett antal länder att presenteras. Inledningsvis kommer deskriptiv statistik för val till de nationella parlamenten, lokala val samt europaparlamentsvalen att förevisas. Därefter kommer en analys av trenderna att företas. Syftet är inte att pröva eller ta fram några nya förklaringar till valdeltagande. Denna analys fokuserar istället på ett antal frågor som ska hjälpa oss att få ett bättre grepp om och överblick över de senaste trenderna. Exempel på sådana frågor är huruvida trenderna går åt samma håll i de olika typerna av val, huruvida ländernas trender skiljer sig åt beroende på valsysteem eller om det framträder några andra tydliga kluster av länder med likartade utvecklingstendenser i valdeltagandet? Uppdatering och överblick är alltså syftet med detta avsnitt.

2.1 De nationella parlamentsvalen

Få länder har ett så automatiserat och välfungerande system för att upprätta ett register över röstberättigade väljare som Sverige. I många länder krävs någon form av aktiv registrering från medborgarnas sida för att kunna utnyttja sin rösträtt. När det gäller parlamentsvalen har jag valt att genomgående använda andelen röstande av de registrerade som nivån på valdeltagandet. En alternativ siffra som förekommer är andelen röstande av befolkningen i röstberättigad ålder (VAP – Voting Age Population). Den senare har både för- och nackdelar. Bland fördelarna finner vi ökad jämförbarhet mellan länder som har olika system för registrering. Andelen röstande av medborgarna i röstberättigad ålder känns för de flesta även mer intuitivt relevant som mått på valdeltagande än andelen röstande bland de registrerade väljarna. Den senare siffran visar mer direkt hur stor andel av befolkningen som faktiskt deltar i de all-

männa valen. Emellertid finns även nackdelar med detta mått. Inte sällan är uppgifter om storleken på befolkningen i röstberättigad ålder i olika länder osäkra uppskattningar som dessutom inte finns tillgängliga förrän flera år efter att valen har hållits. Det är snarare regel än undantag att andelen röstande bland invånarna i röstberättigad ålder för det senaste – och ibland även det näst senaste – valet inte finns tillgängliga. Denna typ av mått kan alltså i många länder inte användas för syftet att uppdatera och analysera de senaste trenderna.

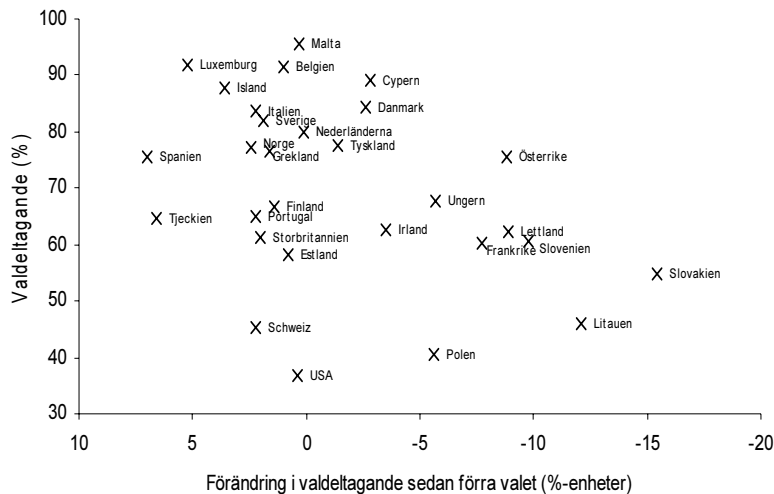
Dessutom fångar inte heller detta mått in exakt den grupp invånare vi egentligen är ute efter: de röstberättigade väljarna. Måttet har problem med både över- och undertäckning. För det första ingår en varierande stor andel människor som av olika anledningar faktiskt inte är röstberättigade trots att de befinner sig i den ålder då medborgare i landet normalt är det, det kan då gälla exempelvis invandrare eller i vissa länder dömda brottslingar. För det andra saknas röstberättigade medborgare bosatta utomlands då de inte ingår i befolkningen. Den påstådda förbättringen i jämförbarhet mellan olika länder kan alltså utebli även med detta mått. För att möjliggöra en uppdatering av trenderna i valdeltagande fram till utgången av år 2006 väljer jag därför genomgående att använda mig av andelen röstande av de registrerade väljarna som mått på valdeltagandet i olika länder.

Huruvida och *hur mycket* andelen röstande bland registrerade väljare skiljer sig från andelen röstande bland befolkningen i röstberättigad ålder varierar mycket mellan olika länder. I vissa länder skiljer sig de två måtten knappt åt alls, i många fall är skillnaden endast ett par procentenheter och en differens på mer än mellan fem till tio procentenheter är ovanlig. Ett viktigt undantag i sammanhanget är USA där andelen röstande bland de registrerade numera ofta är omkring tjugo procentenheter högre än andelen röstande bland invånarna i röstberättigad ålder. Tidigare, mot slutet av 1960-talet, var skillnaden så stor som närmare 30 procentenheter. Jag kommer därför att göra ett undantag och använda andelen röstande av invånarna i röstberättigad ålder som mått på valdeltagande i USA enbart. USA:s rapporterade valdeltagandnivåer skulle annars bli alltför missvisande i förhållande till hela befolkningen.¹

¹ USA är dock inte helt ensamt om att uppvisa en stor skillnad mellan de båda måtten. I Estland, Lettland och Luxemburg uppgår skillnaden stundtals också till omkring 20 procentenheter.

För att lättare skapa en överblick över trenderna i de 29 länder som ingår i den första delen av uppdraget har några olika typer av trender – förändringar över tid – beräknats. Nedan återfinns först en figur som visar hur länderna i vårt urval fördelar sig när hänsyn tas till såväl nivån på valdeltagandet i det senaste parlamentsvalet som den mest kortsiktiga trenden – förändringen i valdeltagande sedan föregående val.

Figur 1 Valdeltagandenivå i senaste parlamentsvalet och förändring mellan de två senaste valen i 29 länder 2006

Kommentar: Källan till siffrorna i figuren är huvudsakligen IDEA (www.idea.int). I vissa fall är dessa dock kompletterade med offentlig valstatistik från de enskilda ländernas respektive myndigheter. Siffrorna bakom figur 1 i sin helhet återfinns i tabell A.5.²

Som framgår finns det relativt stor spridning i våra 29 länder både vad gäller hur högt valdeltagandet i parlamentsvalen är och vad gäller hur den senaste utvecklingen ter sig. Den kortsiktiga trenden – alltså förändringen i valdeltagande från det näst senaste till det senaste parlamentsvalet – varierar från mindre ökning till minskningar på uppemot 15 procentenheter. Deltagandenivån varierar mellan dryga 90 procent (Malta) till under 40 procent (Polen och USA).

De tre länder som ligger strax efter Malta när det gäller deltagandenivån tillhör den grupp länder som har röstplikt:

² I föreliggande rapport används ett system där tabeller vars numrering börjar med A återfinns längst bak i rapportens appendix.

Belgien, Cypern och Luxemburg. Dessa tre är därför inte riktigt jämförbara med andra länder och kommer i vissa fall behandlas för sig i de följande analyserna. Formellt sett är det fler länder som har någon form av röstplikt. Ett exempel är Italien. Där är dock uppföljningen och sanktionerna så pass osystematiska att jag inte betraktar Italien som tillhörande länderna med röstplikt. Nederländerna, liksom delvis Österrike, har tidigare haft röstplikt medan Schweiz fortfarande har det i en enda av sina kantonerna.³ För att inte ha röstplikt måste alltså Maltas valdeltagandenivå på över 90 procent anses vara rätt så unik.⁴

Det finns en stor grupp länder där valdeltagandet varit stabilt mellan de två senaste valen. I figur 1 kan Schweiz identifieras som ett något avvikande fall. Schweiz har numera ett stabilt valdeltagande, men på en redan låg nivå. Den gradvisa minskning som landet tidigare uppvisade har avstannat efter 1995.

I den nedre högra delen av figur 1 finner vi en grupp länder där valdeltagandet har minskat relativt mycket den senaste tiden och som nu befinner sig på en jämförelsevis låg nivå. De tydligaste fallen i denna grupp länder är Litauen och Slovakien som båda har fått se ett minskat valdeltagande med över tio procentenheter bara mellan de två senaste valen. Till denna grupp länder hör även Slovenien och Lettland, men även Frankrike som enda västeuropeiska land. Dessa tre länder har alla sjunkit med strax under tio procentenheter från omkring 70 till drygt 60 procent i de två senaste valen.

Österrike är det land som utmärker sig upp till höger i figur 1 genom att trots ett relativt stort tapp på närmare nio procentenheter fortfarande befinna sig så högt som på 75 procent i det senaste valet. Polen å andra sidan uppvisar det näst lägsta valdeltagandet i vårt urval länder och ligger efter en minskning på ytterligare drygt fem procentenheter nu på 40,6 procent.

USA liknar på sätt och vis Schweiz eftersom valdeltagandet nu är relativt stabilt, men på en låg nivå. Här bör vi dock tänka på det senaste valet var ett s.k. mellanval (ett kongressval utan samtidigt presidentval), vilket sänker valdeltagandet avsevärt. Överlag ligger deltagandet vid dessa val cirka 15–20 procentenheter över mellanvalens nivåer. För jämförbarhetens skull har den kortsiktiga

³ För en översikt över valsystemen i de 29 länderna i urvalet samt huruvida de har röstplikt eller ej finns i tabell A.6. För en utförligare analys av valsystemen och dess effekter, se Davidsson (2006).

⁴ För en mer ingående analys av vad som kan förklara det höga valdeltagandet på Malta, se Hirczy (1995).

trenden som rapporteras i figur 1 för USA därför beräknats som skillnaden till valet två tillfällen bakåt i tiden istället.

Det är också tydligt från figur 1 att påfallande många av de väst-europeiska demokratierna nu uppvisar en, om än måttlig, ökning i valdeltagandet. Detta gäller exempelvis Island, Italien, Norge, Portugal, Spanien, Storbritannien och Sverige. Ett positivt undantag från västdominansen bland länderna med ökat valdeltagande är Tjeckien som nyligen ökat sitt valdeltagande med över sex procentenheter. I många av de mer nyligen demokratiserade länderna går dock trenden tydligt nedåt istället: t.ex. i Estland, Lettland, Litauen, Polen, Ungern, Slovenien och Slovakien.

Den genomsnittliga förändringen mellan de två senaste valen i de 29 länderna ligger på minus 1,5 procentenheter. Undantar vi de tre röstpliktsländerna Belgien, Cypern och Luxemburg blir genomsnittet istället minus 1,8 procentenheter.

Tidigare studier har inte bara visat att deltagandenivån är högre i länder med proportionella valsystem (Norris 2003) utan även att nedgången i valdeltagande har varit mindre uttalad i dessa (Franklin 1996). Detta resultat kan delvis bekräftas i denna studie. Någon tydlig och avgörande skillnad efter valsystem när det gäller utvecklingen över tid kan inte ses i vårt urval här. Den genomsnittliga kortsiktiga trenden (förändringen mellan de två senaste valen) är något mindre negativ i de länder i vårt urval som använder ett renodlat proportionellt valsystem: -0,9 procentenheter gentemot -2,0 i länder med majoritetsvalsystem och -1,8 i samtliga länder utan röstplikt. När det gäller utvecklingen över längre tid är skillnaden än tydligare.⁵

Sammanfattningsvis ser vi av figur 1 att det finns en stor spridning både när det gäller nivån på valdeltagande och när det gäller den aktuella trenden. I en mindre grupp länder, där många nya demokratier ingår, har valdeltagandet sjunkit snabbare än i övriga länder de senaste åren. Den neråtgående trenden är dock långt ifrån entydig. Majoriteten i vårt urval uppvisar måttliga förändringar och har nu ett någorlunda stabilt valdeltagande. I många länder, särskilt i Västeuropa, ser vi i stället en svag uppgång.

⁵ Detaljerad information om valdeltagandenivån i det senaste valet samt den kortsiktiga och långsiktiga trenden finns i tabell A.5. För en annan aktuell rapport som bekräftar den högre deltagandenivån i proportionella valsystem, se Davidsson (2006).

2.1.1 De långsiktiga trenderna

Trenderna i valdeltagande har även analyserats mer långsiktigt. Nedan följer fyra figurer som är uppdelade efter hur de långsiktiga trenderna i länderna ser ut. De 29 länderna har nu klassificerats efter hur valdeltagandet i de nationella parlamentsvalen har förändrats på lång sikt – från mitten av 1960-talet till det senaste parlamentsvalet i landet ifråga. Den långsiktiga trenden har här helt enkelt räknats ut som differensen mellan valdeltagandet vid det parlamentsval som ligger längst bak från 1965 och framåt och valdeltagandet i det senaste valet fram till och med 2006.

Länderna har sedan klassificerats i fyra olika grupper. För det första länder där ingen tydlig långsiktig trend kan skönjas. Till denna kategori har länder där valdeltagandet sjunkit med mindre än fem procentenheter de senaste 40 åren hänförts. För det andra länder där valdeltagandet i dag är mellan fem och tio procentenheter lägre än vid 1960-talets mitt. För det tredje länder där valdeltagande sjunkit med mellan tio och femton procentenheter och slutligen den grupp länder där valdeltagandet i dag är minst 15 procentenheter lägre än i landets första parlamentsval efter 1964. Fullständiga uppgifter angående valdeltagandenivåerna i länderna ifråga för de tidsserier som återges i figur 2–5 nedan återfinns i tabell A.3 och A.4. Uppgifterna om den långsiktiga trenden i länderna som ligger till grund för indelning i fem kategorier återfinns i tabell A.5.

Då jag här främst är intresserad av att analysera de långsiktiga trenderna har jag valt att i vissa länder utesluta det första demokratiska valet från beräkningen av den långsiktiga trenden. Skälet för detta är att det första fria demokratiska valet i många fall varit avsevärt högre än i efterföljande val och fungerat som en markering mot det gamla politiska systemet och som ett stöd för demokratin. Den generella bilden av den långsiktiga utvecklingen skulle i vissa fall ha färgats alltför mycket av detta första val om det hade inkluderats i trendberäkningen.⁶ För rent deskriptiva syften återfinns dock valdeltagandenivån även för detta första val i tabellerna A.3 och A.4.

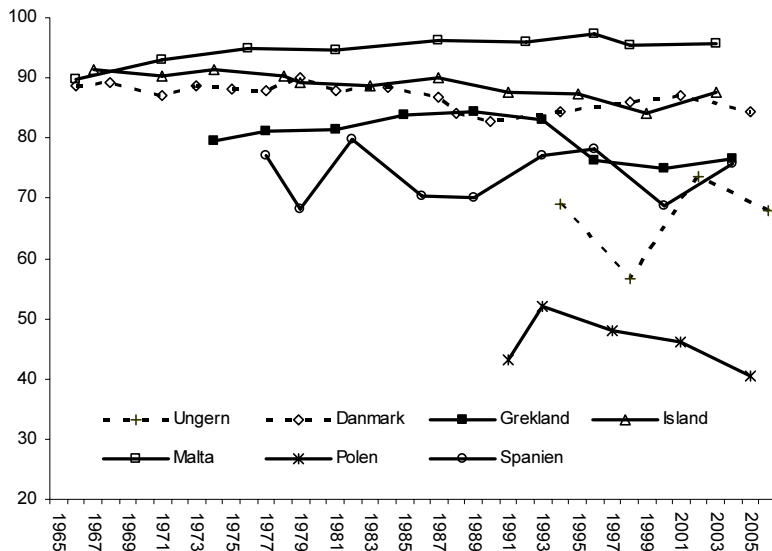
De tre länder som har röstplikt ingår inte i analysen av de långsiktiga trenderna nedan. Deras utveckling kan dock ses i figur A.1. Vi kan dock snabbt konstatera att de alla har hållit en relativt

⁶ De länder där det gäller är Estland, Lettland, Litauen, Portugal, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern.

konstant nivå på omkring 90 procent under hela perioden. Medan Belgien har samma nivå i dag som för 40 år sedan har Cypern och Luxemburg till och med ökat sitt deltagande med omkring tre procentenheter.

Först ut är det fåtal länder där ingen tydlig nedgång i valdeltagande kan ses. Utvecklingen i de sju länder där valdeltagande minskat med mindre än fem procentenheter sedan mitten av 1960-talet kan ses i figur 2 nedan.

Figur 2 Länder med en minskning av valdeltagandet på högst fem procentenheter

Malta är undantaget i figur 2 och uppvisar i själva verket ett stigande valdeltagande med ungefär sex procentenheter. Island och Danmark uppvisar en relativt jämn utveckling under hela perioden och ligger fortfarande på omkring 85 procent. Med undantag för en tillfällig sänka 1990 då deltagandet stannade på 83 procent i Danmark, pendlar nivån vanligen mellan 85 och närmare 90 procent, dock var deltagandet generellt något högre även i Danmark under 1970-talet och mot slutet av 1960-talet.

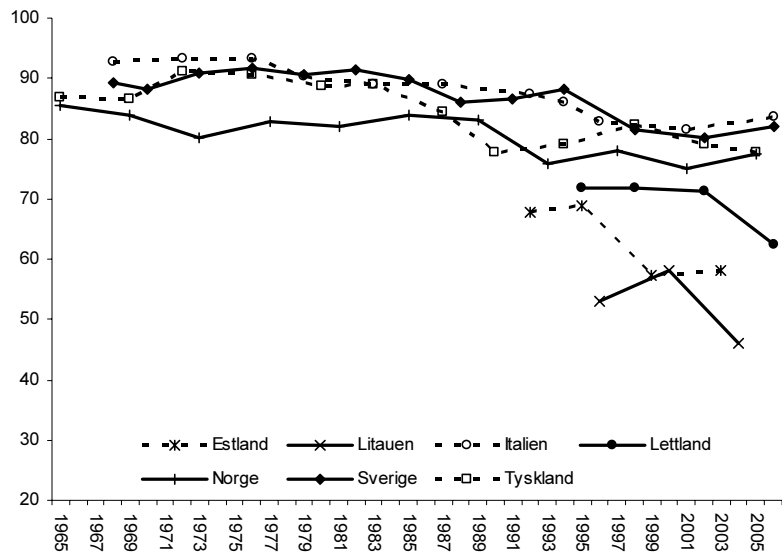
I Spanien och Grekland är däremot utvecklingen mindre stabil över tid. Spanien uppvisar en tämligen hackig utveckling, men har i dag ändå ungefär samma nivå som 1977. Grekland hade till en början en svagt positiv utveckling med stigande valdeltagande fram

till 1980-talets slut. Valdeltagandet i Grekland har dock sett en tydlig nedgång de senaste tre valen och är nu kännbart lägre än det var fram tills mitten av 1990-talet då det sjönk drastiskt (6 procentenheter mellan 1993 och 1996). Trots det stannar nedgången sedan den här studerade periodens början vid måttliga tre procentenheter.

Polen och Ungerns valdeltagande befinner sig på en relativt låg nivå. I Ungern finns ingen tydlig trend ännu, medan Polens valdeltagande nu har minskat i tre val i följd. Trots detta är nivån fortfarande bara drygt två procentenheter lägre än vid tidsseriens start 1991.

Nästa steg är att ta oss an de länder som erfarit en tydlig men relativt sett måttlig minskning under de senaste 40 åren. I figur 3 visas de länder där valdeltagandet har minskat med mellan fem och tio procentenheter sedan mitten av 1960-talet.

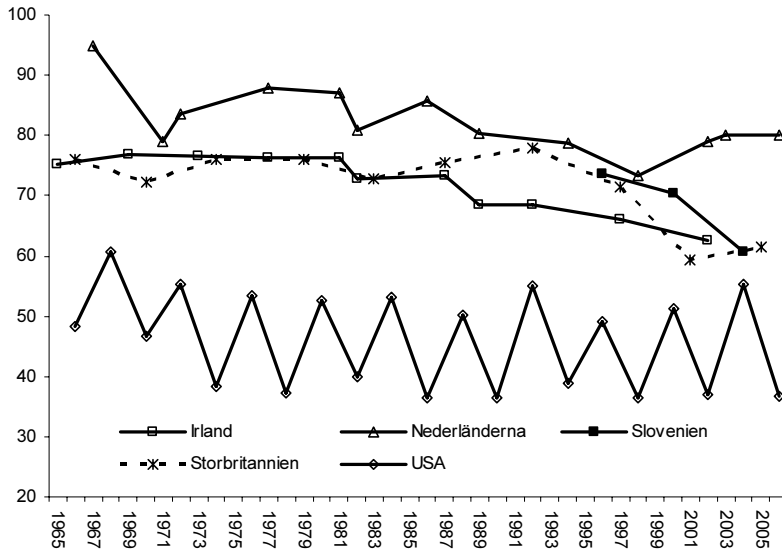
Figur 3 Länder med en minskning av valdeltagandet på mellan fem och tio procentenheter

I Italien, Norge, Tyskland och Sverige kan en likartad utveckling ses. I denna grupp har en gradvis minskning av valdeltagandet ägt rum under så gott som hela perioden. Minskningen är dock tydligast från 1980-talets slut och framåt. Dessa länder har gradvis gått från att för några decennier sedan ha ett deltagande på omkring 90 procent till att nu uppleva nivåer omkring 80 procent istället.

Norge ligger dock ständigt ett par procentenheter lägre än de andra tre länderna. I de nyare demokratierna Estland, Lettland och Litauen är utvecklingen inte lika jämn. Emellertid har även de sett ett klart minskat deltagande redan efter ett fåtal demokratiska val.⁷

Figur 4 Länder med en minskning av valdeltagandet på mellan tio och femton procentenheter

I figur 4 ovan visas de länder i urvalet vars långsiktiga trend visar på en nedgång på mellan tio och femton procentenheter i de nationella parlamentsvalen. Högt upp bland dessa länder ser vi Nederländerna. Den höga nivån vid tidseriens början och den efterföljande nedgången är inte förvånande då landet hade röstplikt fram till 1970. Efter röstpliktens avskaffande har deltagandet gradvis minskat, som i många andra länder. Efter slutet av 1990-talet har dock trenden vänt och valdeltagandet istället ökat till att åter nå 80 procent.

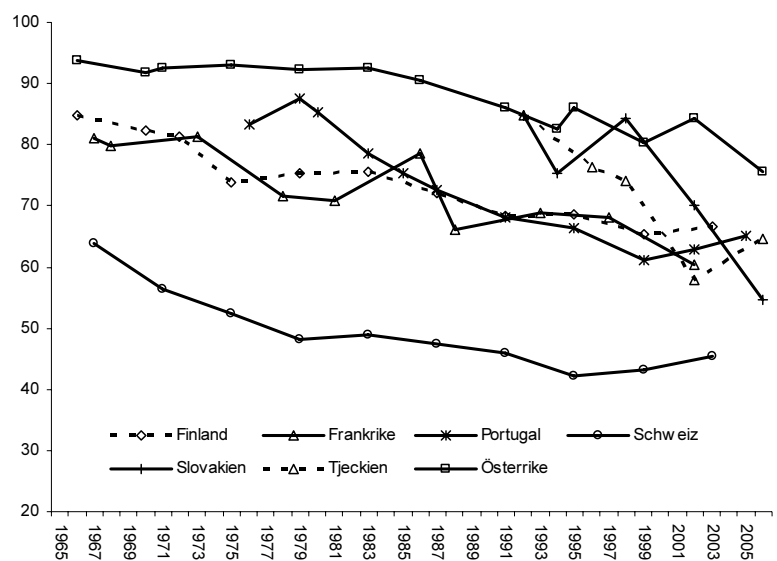
På Irland och i Storbritannien sker en nedgång under hela perioden som följer ungefär samma mönster. De båda länderna startar dock på en lägre nivå än Nederländerna. För Irlands del

⁷ Det är även värt att påpeka att just när det gäller Estland och Lettland så är skillnaden mellan röstande bland de registrerade och röstande bland befolkningen i röstberättigad ålder mycket stor. För Lettland blir siffran oftast omkring 20 procentenheter lägre om vi istället räknar röstande bland befolkningen i röstberättigad ålder. I Estland varierar differensen mellan 10 och 27 procentenheter.

vidtar en gradvis nedgång från 1980-talets början, medan Storbritannien istället har ett något mer fluktuerande valdeltagande överlag och upplever en senare, men brantare, nedgång. I Storbritannien påbörjas egentligen inte färdan nedåt förrän vid 1990-talets mitt. I Slovenien däremot kan en ganska snabb nedgång på hela tretton procentenheter ses trots den korta perioden av demokratiska val.

Det iögonfallande zick-zackmönstret i figur 4 visar den tydliga tendensen till lägre valdeltagande i USA:s val till kongressen de år det inte hålls ett samtidigt presidentval, de så kallade mellanvalen (*midterm elections*).⁸ Mellanvalen har i allmänhet ett valdeltagande som ligger mellan femton och tjugo procentenheter lägre än de val som ligger samtidigt med presidentval. För USA:s del kommer nedgången i valdeltagande ganska tidigt, i 70-talets början.⁹

Figur 5 Länder med en minskning av valdeltagandet på mer än femton procentenheter

⁸ I just detta fall innebär detta inget problem för beräkningen av den långsiktiga trenden i USA eftersom både det senaste valet (2006) och det första valet efter 1964 (1966) var s.k. mellanval. I annat fall skulle trendberäkningen bli gravt missvisande.

⁹ Enligt den amerikanske forskaren Michael McDonald har valdeltagandet i USA egentligen inte minskat alls om vi räknar på rätt sätt, dvs. andel röstande bland den röstberättigade befolkningen (se beskrivningen av problemet med över- och undertäckning hos valdeltagandemått baserade på befolkningen i röstberättigad ålder (VAP) på sidan 3). Istället påpekar han att det är andelen icke-röstberättigade invånare i röstberättigad ålder som har ökad kraftigt (McDonald & Popkin 2001).

Om vi nu börjar undersöka de länder där den tydligaste minskningen (mer än femton procentenheter) i valdeltagande har ägt rum under de senaste 40 åren finner vi både mer etablerade demokratierna som Österrike, Finland, Schweiz och Frankrike som senare demokratiserade länder som Portugal, Slovenien och Slovakien.

När det gäller de tre förstnämnda länderna: Österrike, Finland och Schweiz finner vi där generellt sett ett gradvis sjunkande valdeltagande. Vissa skillnader finns dock mellan de tre. Schweiz, som i dag har den lägsta nivån av de tre och upplevde en skarp nedgång i början av tidsperioden, har nu fått se trenden stanna av och vända svagt uppåt igen. Österrike däremot, som upprätthöll sitt höga valdeltagande på över 90 procent ända tills mitten av 1980-talet trots att den obligatoriska röstningen övergavs i nästan hela landet 1979, har istället sett en skarp nedgång den senaste tiden. Mellan 2002 och 2006 minskade valdeltagandet i Österrike med hela nio procentenheter.

Frankrike har under perioden gått från ett 80 procentigt valdeltagande till en nivå på drygt 60 procent 2002. Portugal började 1975 på mycket hög nivå med ett deltagande på över 90 procent. Det började dock omedelbart sjunka och fortsatte ned till närmare 60 procent mot slutet av 1990-talet. I de två senaste valen, 2002 och 2005, har dock trenden vänt och en svag uppgång på ett par procentenheter kan ses.

I Tjeckien och Slovakien är dock en snabb trend mot lägre deltagandenivåer sedan demokratiseringen vid 1990-talets början tydlig. Tjeckien och Slovakien hade först en mycket hög deltagandenivå på omkring 95 procent, men i båda¹⁰ länderna har valdeltagande nu sjunkit med 20–30 procentenheter även efter det första demokratiska valet. Nedgången har även gått något snabbare i Tjeckien och Slovakien efter demokratiseringen än tidigare i exempelvis Portugal som upplevde en mer gradvis nedgång. En minst lika kraftig nedgång som den som ägde rum i Portugal under 25–30 år kan nu ses i Tjeckien och Slovakien på femton år.

¹⁰ De två första valen hölls som Tjeckoslovakien.

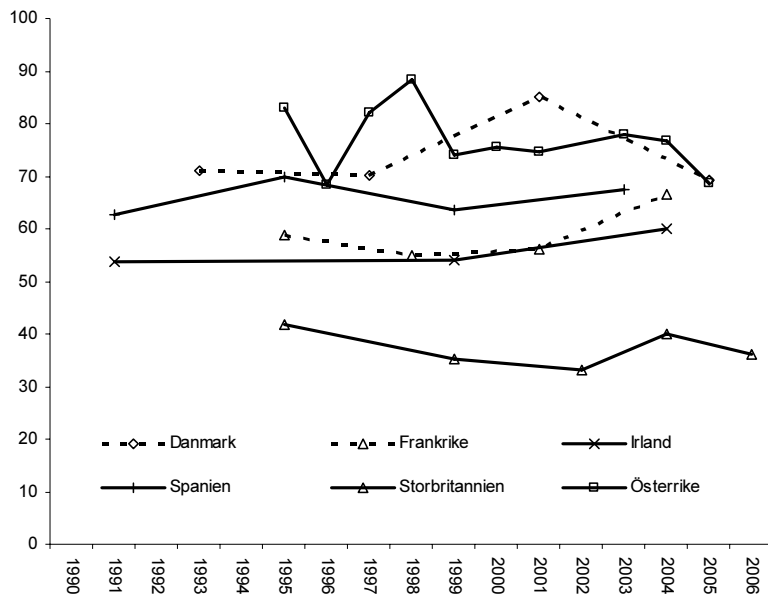
2.2 Lokala val

När det gäller undersökningen av valdeltagandet i lokala val är urvalet något mindre än urvalet till studien av de nationella valen då uppgifter om lokalval i allmänhet är mer svårtillgängliga. Som tidigare nämnts är urvalet av länder här därför begränsat till Danmark, Finland, Frankrike, Nederländerna, Irland, Norge, Portugal, Spanien, Storbritannien, Tyskland och Österrike. Målsättningen har varit att undersöka en politisk nivå som är så jämförbar som möjligt med våra svenska kommunfullmäktigeval.

Statistiken när det gäller deltagandet i lokalval är i allmänhet avsevärt mer tidskrävande att samla in och mer otillförlitlig än uppgifter rörande valdeltagande i de nationella parlamentsvalen. Denna utredning behandlar främst deltagandet i lokalvalen på aggregerad nivå – landsnivå – snarare än deltagandet i enskilda lokalval. I vissa fall har till exempel genomsnitt för hela länder inte funnits sammanställda i offentliga källor, då har ett genomsnitt räknats fram från tillgängliga uppgifter då så varit möjligt. I vissa länder förekommer även rullande scheman där alla lokalval inte hålls samtidigt, vilket ibland försämrar jämförbarheten över tid inom länderna. När det gäller jämförbarheten mellan länder är även denna behäftat med fler problem när vi undersöker den lokala nivån eftersom de lokala politiska förtroendevalda församlingarna uppvisar stora skillnader. Den lokala politiska nivåns befogenheter, betydelse och synlighet varierar mycket mellan olika länder. De nationella parlamenten har åtminstone det gemensamt att de alla är någon form av lagstiftande församling, även om deras förhållande till och beroende av andra politiska institutioner kan se olika ut i olika länder.

När vi undersöker det lokala politiska deltagandet är det alltså viktigare att betrakta detta som en fingervisning om hur trenderna ser ut i stort, snarare än att fokusera på exakta nivåer eller skillnader mellan olika länder.

Figur 6 Valdeltagande i lokala val, del 1

I figur 6 visas länder med viss förändring åt något håll i valdeltagandet mellan de två senaste lokalvalen. De länder som har en förändring i valdeltagandet på minst tre procentenheter ingår i figur 6 ovan. För dessa sex länder har jag dessutom endast tillgång till statistik från som längst 1990-talets början.¹¹

Den tydligaste förändringen i det lokala deltagandet står Danmark för. Danmarks lokala deltagande har sedan början av 1990-talet legat på omkring 70 procent. 2001 ökade det däremot till hela 85 procent, vilket var bara två procentenheter lägre än i det samtidiga nationella parlamentsvalet. I de efterföljande lokalvalen 2005 föll dock det lokala deltagandet tillbaka till 69 procent, trots att det nationella deltagandet enbart backade omkring två och en halv procentenhet. Den enkla förklaringen här är att kommunvalen hölls samtidigt som valen till Folketinget 2001, men att det var ett undantag. Den stora – och tillfälliga – ökningen av det lokala valdeltagande 2001 i Danmark är alltså en utmärkt illustration till att samtidiga val höjer deltagandet i lokalval.¹²

Det land vars lokala deltagande minskar näst mest (åtta procentenheter) är Österrike. Dessa siffror kan dock inte betraktas som

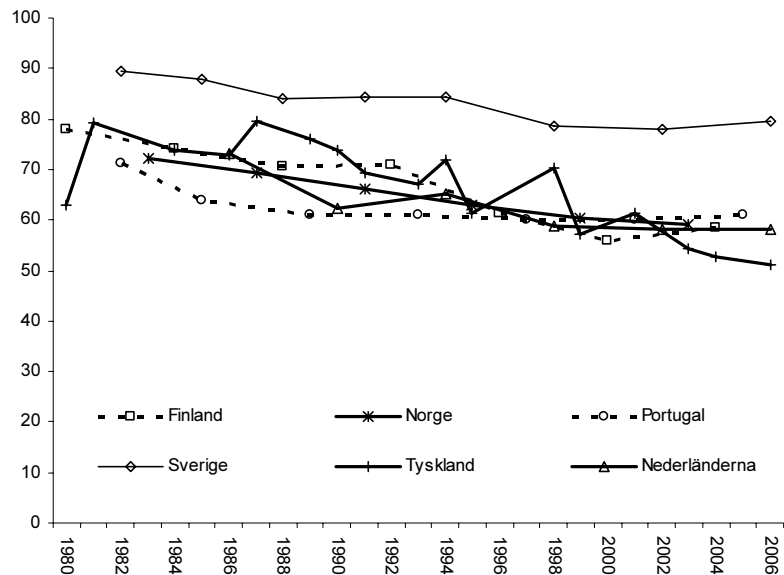
¹¹ För information om de exakta siffror som figur 6 baseras på återfinns i tabell A.1 och A.2.

¹² För fylligare resonemang kring denna effekt, se Oscarsson (2001).

säkra indikatorer på en allmän neråtgående trend i landet ifråga eftersom Österrike är ett av de länder där lokalvalen inte hålls samtidigt i hela landet. Nedgången från 2004 till 2005 bygger alltså inte på valdeltagandesiffror från samma geografiska område i Österrike.

Den tydligaste ökningen står istället Frankrike för. Efter att ha haft ett svagt sjunkande deltagande sedan mitten av 1990-talet ökade det med tio procentenheter mellan 2001 och 2004. Även på Irland och i Spanien syns märkbara uppgångar på senare år. Trenden i dessa båda länder har dock som vi ser av figur 6 varit relativt stabil under något decennium. Storbritannien har ett deltagande som ligger på en lägre nivå än andra länder i denna figur och har även erfarit en kännbar nedgång på fyra procentenheter i valen som hölls 2006. Generellt sett tycks dock valdeltagande i lokalvalen relativt stabilt med undantag för Österrike och Danmark.

Figur 7 Valdeltagande i lokala val, del 2

Länderna i figur 7 har alla ett stabilt valdeltagande (mindre än tre procentenheters förändring) mellan de två senaste lokala valen. De exakta siffror som kurvorna i figur 7 bygger på återfinns i tabell A.1

och A.2. Även om samtliga dessa sex länder har ett stabilt deltagande mellan de två senaste lokalvalen syns likväl en tydlig neråtgående trend över en längre tidsperiod. För dessa sex länder har jag tillgång till statistik från en längre period, i vissa fall ändå från 1980-talets början, vilket naturligtvis gör det lättare att se den långsiktiga neråtgående trenden jämfört med figur 6.

Även på kort sikt, mellan de två senaste valen kan i vissa länder, som exempelvis Sverige, en svag uppgång ses (från 77,9 till 79,4). Så är även ännu tydligare fallet i Finland (från 55,9 till 58,6), fast från en lägre utgångsnivå. I Norge ses istället en svag nedgång (från 60,4 till 59,0).

2.3 Valen till Europaparlamentet

Allmänna val till Europaparlamentet har hållits regelbundet vart femte år sedan 1979. Antalet medlemsländer i det som i dag är Europeiska Unionen har successivt utökats; därmed även antalet länder med val till Europaparlamentet. I tabell 1 visas utvecklingen av valdeltagandet i samtliga länder där val har hållits. För att möjliggöra en mer rättvis jämförelse över tid av det generella valdeltagandet i unionen har det genomsnittliga valdeltagandet även beräknats separat utan de tio nya medlemsländerna då unionen utökades från 15 till 25 medlemsländer. Dessa tio nya medlemmar deltog för första gången i europaparlamentsvalet 2004.

Tabell 1 Valdeltagande i europaparlamentsvalen 1979–2004

Land	1979	1984	1989	1994	1999	2004	Genomsnittligt valdeltagande
Belgien**	91,4	92,2	90,9	90,7	91,0	90,8	91,1
Danmark	47,8	52,2	47,4	52,9	50,4	47,9	49,8
Frankrike	60,7	56,7	48,8	52,7	46,8	42,8	51,4
Tyskland	65,7	56,8	62,3	60,0	45,2	43,0	55,5
Storbritannien	32,2	31,8	36,6	36,4	24,0	38,9	33,3
Grekland	78,6	77,2	80,1	80,4	75,3	63,4	75,8
Irland	63,6	47,6	68,3	44,0	50,7	59,7	55,7
Italien	84,9	83,4	81,4	74,8	70,8	73,1	78,1
Luxemburg**	88,9	87,0	96,2	88,5	85,8	90,0	89,4
Nederländerna	58,1	50,6	47,5	35,6	29,9	39,3	43,5
Portugal		72,4*	51,2	35,5	40,4	38,6	41,4
Spanien		68,9*	54,7	59,1	64,4	45,1	55,8
Österrike				67,7*	49,0	42,4	45,7
Finland				57,6*	30,1	39,4	34,8
Sverige				41,6*	38,8	37,8	38,3
Tjeckien						28,3	28,3
Estland						26,9	26,9
Cypern**						71,2	71,2
Lettland						41,3	41,3
Litauen						48,4	48,4
Ungern						38,5	38,5
Malta						82,4	82,4
Polen						20,9	20,9
Slovenien						28,3	28,3
Slovakien						17,0	17,0
Genomsnitt alla	67,2	63,6	63,8	59,2	52,8	47,8	59,1
Genomsnitt EU15	67,2	63,6	63,8	59,2	52,8	52,8	59,9
Genomsnitt, ej röstplikt	61,5	59,8	57,8	53,7	47,4	42,9	53,8

Kommentar: De första europaparlamentsvalen i nya medlemsländer har vid vissa tillfällen hållits vid andra tidpunkter än vad som framgår av tabellen ovan. Detta gäller Spanien och Portugal (1987), Sverige (1995) samt Österrike och Finland (1996). Dessa tillfällen markeras med en asterisk (*). Länder markerade med ** har röstplikt. Källan till uppgifterna i tabellen är Europaparlamentets webbsida (www.europaparl.m.europa.eu).

Av genomsnitten längst ned i tabellen ser vi att valdeltagandet successivt har sjunkit sedan 1979. Initialt låg deltagandet på 67 procent för att sedan gradvis sjunka ned till 48 procent i det senast valet. Ser vi enbart till genomsnittet för de 15 länder som utgjorde unionen då Sverige, Finland och Österrike blev medlemmar var deltagandet istället 53 procent 2004, vilket är samma nivå som i föregående val 1999. Jämför vi istället genomsnittet för de länder som inte har röstplikt (alla utom Belgien, Luxemburg och Cypern) blir minskningen i stort sett lika stor, från 62 till 43 procent. Allt som allt innebär dock utvecklingen att deltagandenivån har minskat med hela 20 procentenheter under 25 år, det vill säga nästan en procentenhet per år.

Det finns uppenbarligen stora skillnader mellan olika medlemsländer även när det gäller valdeltagandenivån i europaparlamentsvalen. Det enda land utan röstplikt som har ett valdeltagande i nivå med svenska riksdagsval är dock Malta. Det föreligger en oerhörd skillnad mellan Slovakiens mycket låga 17 procent och Maltas höga 82 procent eller röstpliktsländerna Belgien och Luxemburgs mycket höga 90–91 procent. Det finns även skillnader när det gäller själva trenderna. Vissa länder har ett deltagande som är relativt konstant. Till exempel har deltagandet i Danmark ständigt varit i närheten av 50 procent, medan andra länder som till exempel Portugal uppvisar en starkt sjunkande utveckling från jämförelsevis höga 72 procent 1989 till relativt sett låga 39 procent i det senaste valet 2004.

2.4 Valdeltagande på olika politiska nivåer

Här inkluderas bara de länder som ingår i det mindre urvalet för lokalvalen eftersom analysen annars enbart skulle kunna inbegripa den nationella nivån och europaparlamentsvalen. Nu analyseras istället om trenderna i olika länder tenderar att gå åt samma håll när det gäller valdeltagande på olika politiska nivåer eller om trenderna är specifika för de olika nivåerna.

Naturligtvis skulle många olika tidsperspektiv kunna analyseras. Här kommer analysen att begränsas till två olika tidsperspektiv. Dels analyseras den senaste utvecklingen, förändringen i deltagandenivå mellan de två senaste valen på de olika politiska nivåerna och dels analyseras den långsiktiga trendens utveckling på de olika nivåerna. När det gäller den långsiktiga trenden kan den

inte definieras på ett identiskt sätt för alla inblandade länder då tillgängliga data inte täcker samma tidsperioder för samtliga fall. När det gäller lokalvalen går vissa länders tidsserier tillbaka till början av 1980-talet medan andra startar först vid 1990-talets början. För exakta uppgifter om tidsseriernas längd hänvisas till tabell A.1 och A.2. Analysen i detta avsnitt har även begränsats till de tolv länder som ingår i undersökningen av de lokala trenderna i föregående avsnitt. När det gäller europaparlamentsvalen har Norge av naturliga skäl dock fått uteslutas. Jag har även avstått från att behandla långsiktiga trender i europaparlamentsvalen för länder som inträtt i Europeiska Unionen 1994 eller senare då dessa enbart har deltagit i högst tre val.

I det följande genomförs en enkel deskriptiv undersökning av huruvida trenderna går åt samma håll. Förändringarnas storlek – *hur mycket* valdeltagandet minskar eller ökar – tas alltså i denna analys ingen hänsyn till. Jag har valt att undersöka två saker: 1) i hur stor utsträckning överensstämmer trendernas riktning i alla tre typerna av val när det gäller såväl kort- som långsiktiga trender? 2) i hur stor utsträckning överensstämmer trendernas riktning i de nationella och de lokala valen när det gäller såväl kort- som långsiktiga trender?

Låt oss börja med att se om trenderna i alla tre typerna av val överensstämmer. Går utvecklingen åt samma håll i lokalval, nationella val och europaval? Om vi börjar med den kortsiktiga trenden, hur deltagandet har förändrats mellan de två senaste valen, så kan vi snabbt konstatera att så inte är fallet i en majoritet av länderna. I fem av de elva länder denna analys omfattar (45 procent) går trenderna på alla tre nivåerna inte åt samma håll. Exempelvis är det i Frankrike den starkt positiva utvecklingen i de senaste lokalvalen som avviker från en i övrigt neråtgående trend. I Portugal, Spanien och Sverige är det istället europaparlamentsvalen som avviker med en negativ utveckling mot en i övrigt positiv trend. När det gäller de länder som uppvisar en likriktad utveckling finner vi en blandad kompost. I Danmark, Tyskland och Österrike kan en konsistent negativ trend noteras, medan Finland och Nederländerna istället har en viss positiv utveckling. I Nederländerna är dock förändringen när det gäller de nationella valen och lokalvalen högst marginell: en respektive två tiondelars ökning.

Ser vi istället på de långsiktiga trenderna så blir överensstämmelsen än sämre. I de åtta fall som då återstår uppvisar endast tre (37,5 procent) en konsistent utveckling: Portugal, Tyskland och

Nederländerna. I samtliga länder syns en relativt kraftig negativ utveckling. I övrigt ser vi i Frankrike, Irland och Spanien en viss uppåtgående långsiktig trend på den lokala nivån som bryter av mot en på andra nivåer långsiktig neråtgående trend. Vi bör dock komma ihåg att vi här jämför olika tidsperioder. I inget av dessa tre länder sträcker sig våra uppgifter om valdeltagande i lokalval längre bak än till 1991, vilket försämrar validiteten i jämförelsen av de långsiktiga trenderna på olika nivåer.

När vi går över till att undersöka överensstämmelsen mellan lokal och nationell utveckling förändras dock bilden något. Överensstämmelsen mellan utvecklingen på de olika nivåerna är betydligt större om vi bara ser till de lokala och de nationella valen. När det gäller de kortsiktiga trenderna går de åt samma håll i åtta av tolv länder (66,7 procent) och när det gäller de långsiktiga trenderna i nio av tolv (75 procent). Frankrike och Irland har båda fått se en positiv utveckling av det lokala deltagandet, såväl på kort som på lång sikt, och har därför inte en konsistent utveckling på de båda nivåerna. I Norge bryts istället den allmänt nedåtgående trenden av en ökning i nationellt valdeltagande i det senaste valet. Samma mönster finner vi även i Storbritannien. I Spanien kan dock vad som i det närmaste kan betecknas som motsatsen konstateras: en i övrigt positiv trend bryts av en svagt negativ långsiktig utveckling i europaparlamentsvalen. Sammantaget ser vi dock att trenderna i en klar majoritet av fallen går åt samma håll både i de lokala valen och i de nationella.

2.5 Sammanfattning av trenderna – ett sjunkande valdeltagande

Sett på längre sikt syns en tydlig nedgång i valen till de nationella parlamenten i de flesta av de 29 länder som inkluderas i denna utredning, endast ett fåtal uppvisar ett stabilt eller till och med något ökat valdeltagande när vi ser tillbaka cirka 40 år i tiden. Nedgången är särskilt tydlig och snabb i flera nyligen demokratiserade länder. I många äldre västliga demokratier däremot kan ett trendbrott skönjas där ett drygt tiotal västeuropeiska länder (i sällskap av Estland och Tjeckien) i varierande utsträckning har ökat sitt valdeltagande i det senaste parlamentsvalet, i många fall dock endast en måttlig ökning.

Även i de lokala valen ser vi på längre sikt en tydlig tendens till sjunkande valdeltagande i vårt mindre urval om tolv länder där även lokalt deltagande undersöks. Den allra senaste utvecklingen av valdeltagandet är dock mindre entydig. Läget är då betydligt jämnare både för nationella och lokala val: under hälften (fem av tolv) i det mindre urvalet uppvisar ett sjunkande valdeltagande mellan de två senaste valen.

Valdeltagandet i europaparlamentsvalen har sjunkit med 20 procentenheter sedan starten 1979. Om de senaste tio medlemsländerna utesluts stannar minskningen vid 15 procent. Det finns dock stora skillnader mellan olika medlemsländer. Detta gäller även i de nationella parlamentsvalen – stora skillnader kan ses mellan olika länder både när det gäller nivån på valdeltagandet och när det gäller den senaste utvecklingen.

När trenderna på olika nivåer inom samma land jämförs kan konstateras att dessa inte alltid går åt samma håll. När enbart lokala och nationella val analyseras tenderar dock trenderna i en klar majoritet av fallen att gå åt samma håll både i de lokala valen och i de nationella. Om europaparlamentsvalen inkluderas i analysen blir resultatet emellertid annorlunda. Endast i en minoritet av de undersökta fallen går trenderna inom samma land åt samma håll på alla tre valnivåerna.

3 Diskussionen om valdeltagande

3.1 Vad säger forskningen om förklaringar till valdeltagande?

Det råder ingen brist på teoretiska förklaringar till variationer i politiskt deltagande. Forskningen om förklaringar till valdeltagande och variationer i valdeltagande är i dag omfattande. Behovet är därför stort att sortera in de många förklaringarna i kategorier. Förslagen från tidigare forskning är många. Henrik Oscarsson gör en indelning i tre huvudkategorier i boken *Väljare* (Holmberg och Oscarsson 2004). De tre huvudkategorierna är: (i) *institutionella förklaringar*, som besvarar frågor om varför valdeltagandenivåer skiljer sig åt mellan olika politiska system, (ii) *kontextuella förklaringar* som ger besked om varför valdeltagandenivåer skiljer sig åt mellan olika geografiska områden eller sociala miljöer (social kontext) och mellan olika val inom samma system till exempel vid olika tidpunkter (politisk kontext), och (iii) *individförklaringar* som ger svar på varför vissa medborgare väljer att rösta medan andra inte gör det.¹ Dessa tre är i dag de viktigaste huvudtyperna av förklaringar inom forskningen om valdeltagande. I tabell 2 nedan listas ett antal exempel på institutionella, kontextuella och individförklaringar hämtade från forskningsdiskursen om valdeltagande.

¹ Oscarsson nämner även en fjärde kategori – de historisk-kulturella förklaringarna. Han påpekar dock att de sällan tillför särskilt stark förklaringskraft till jämförande studier. Ett exempel på en sådan förklaring till det ökade valdeltagandet i Sverige under efterkrigstiden är att folkrörelserna och de starka fackföreningarna har fostrat politiskt deltagande i allmänhet och valdeltagande i synnerhet (Holmberg och Oscarsson 2004 s. 21).

Tabell 2 En kategorisering av förklaringar till variationer i valdeltagande

		Exempel på faktorer som bidrar till ett högre valdeltagande
Institutionella förklaringar	Valsystem Valadministration Valdagarnas placering	enkammersystem; proportionella valsystem; gemensam valdag för lokala och nationella val; söndagsval; vårval och höstval; låga spärrar; ordning på röstlängder; post-röstningssystem; val relativt sällan; röstplikt
Kontextuella förklaringar	Politisk kontext Social kontext	viktiga och spännande val; hög ideologisk polarisering; tydliga skillnader mellan politiska alternativ; engagerande valkampanjer; hög grad av partisammanhållning; Högt deltagande, stora politiska resurser och hög grad av motivation i individens nära sociala omgivning
Individförklaringar	Resursförklaringar (tid, pengar, medborgerliga färdigheter) Motivationsförklaringar	Hög social status (med avseende på t.ex. kön, klass, yrke, utbildning, inkomst); Stark social integration (ålder, svenskfödd, gift/sammanboende, stort socialt nätverk, förvävsarbetande); politisk kunskap partiidentifikation; politiskt intresse; konsumtion av politiska nyheter; ideologisk extremism; röstpliktskänslor

Kommentar: Tabellen är hämtad från Holmberg och Oscarsson 2004:22.

För en så fullständig förklaring av valdeltagande och valdeltagandets utveckling som möjligt är det viktigt att analysera alla tre förklaringsnivåerna samtidigt. Vägen till en rikare förståelse av valdeltagandets mekanismer är sannolikt att studera hur institutionella, kontextuella och individförklaringar samspelar med varandra. Två medborgare som delar exakt samma individegenskaper kan mycket väl ha olika stor sannolikhet att delta beroende på karaktären på den pågående valkampen (kontextuell förklaring) eller vilket valsystem de lever under (institutionell förklaring). Denna insikt är helt nödvändig inte enbart för forskare utan även för de många demokratipolitiker som vill utforma strategier för att höja valdeltagandet (Holmberg och Oscarsson 2004).

Individförklaringar är de i särklass vanligast förekommande i traditionella studier av politiskt deltagande. Att studera skillnader i olika gruppers deltagande är relativt lätt och tacksamt. Studiet av valdeltagandet i olika grupper är betydelsefullt för att utvärdera konsekvenserna av lågt eller sjunkande valdeltagande och för att försäkra sig om att väljare och soffliggare inte skiljer sig alltför mycket åt. Trots ett fallande valdeltagande har sådana jämförelser ofta visat att skillnaderna mellan soffliggare och röstare när det gäller politiska preferenser är relativt små (se bl.a. Bennulf & Hedberg 1999; Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001). Individförklaringar kan i sin tur indelas i motivationsförklaringar och resursförklaringar.

Institutionella förklaringar och länderjämförande studier av institutionernas betydelse för aggregerade valdeltagandenivåer är en väl upptrampad stig inom forskningen. Effekterna på valdeltagande av valsystemens och partisystemens utformning är väl kända sedan tidigare (Grofman & Lijphart 1986; Powell 1986; Jackman & Miller 1995). Det mest kända resultatet gäller hur valdeltagandet varierar mellan olika typer av valsystem. Majoritetsvals system tenderar t.ex. att producera ett lägre valdeltagande än proportionella vals system.

Enligt den brittiske statsvetaren Mark Franklins analyser är institutionella spelregelförklaringar omkring fyra gånger kraftfullare än individförklaringar när det gäller just att förklara skillnader i deltagandenivåer mellan olika länder (Franklin 2004). Det beror bland annat på att medborgare i olika länder inte skiljer sig tillräckligt mycket åt vad gäller t.ex. resurser (tid, pengar och medborgerliga färdigheter) för att individskillnader ska kunna förklara skillnaderna i aggregerat valdeltagande mellan olika system. Enligt motsvarande resonemang är skillnader i resurser och moti-

vation mellan olika medborgare relativt stabila över korta tidsperioder och kan därför dåligt förklara snabba förändringar av valdeltagandet mellan två efter varandra följande val.

Oscarsson förklarar kraften i de institutionella förklaringarna genom att likna ett politiskt systems formella ramar vid ett slags trösklar för deltagande. Vissa institutionella ordningar såsom tvång att förhandsregistrera sig som väljare, majoritetsvals-system, höga spärrar till parlamentet, tvåkammerssystem, vinterväl och val mitt i arbetsveckan leder till att trösklarna för deltagande höjs. På motsvarande sätt leder ett proportionellt vals-system, enkammerssystem, gemensamma valdagor och ett generöst poströstningssystem till sänkta trösklar för deltagande. Varför? Förklaringen ligger i samspelet mellan individens motivation och det formella regelverket: enskilda individens instrumentella motivation att gå och rösta ökar och minskar beroende på de institutionella förutsättningarna. Sannolikheten för att en viss person kommer sig iväg och röstar beror på hur höga trösklarna för deltagande är (Holmberg och Oscarsson 2004).

De kontextuella förklaringarna visar på att medborgares sannolikhet att rösta kan variera alldeles oavsett individegenskaper beroende på de sociala och politiska omständigheter som råder i samband med ett val. Att analysera kontexter är långt ifrån något nytt, men med tanke på ansatsens fruktbarhet när det gäller att producera kunskap om samspelet mellan individer och miljöer är metoden fortfarande kraftigt underutnyttjad (Holmberg och Oscarsson 2004 s. 28). Det är viktigt att skilja mellan två typer av kontextuella förklaringar; dels den sociala kontexten människor lever i och dels den politiska kontexten för ett visst val. Enligt Oscarsson är förklaringskraften hos den politiska kontexten klart starkare än den sociala kontexten (Holmberg och Oscarsson 2004 s. 30f).

Oscarsson illustrerar de kontextuella förklaringarna med de låga valdeltagandesiffrorna i de svenska europaparlamentsvalen. Dessa är, menar de, goda exempel på att valens politiska kontext spelar roll för väljarnas kalkyler (Holmberg och Oscarsson 2004 s. 28). Många medborgare som annars alltid brukar rösta i de ordinarie riksdagsvalen tenderar att stå över i europaparlamentsvalen. Den ofta omtalade protestförklaringen – att de stannar hemma på grund av att de inte gillar EU – kan enligt Holmberg och Oscarsson inte förklara avvikelserna. Det handlar istället i första hand om att medborgarna gör helt skilda bedömningar av hur viktiga de olika valen

är. Europaparlamentsvalen bedöms, åtminstone hittills, som betydligt mindre viktiga än riksdagsvalen (Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001 s. 52).

3.2 Vad säger forskningen om värdet av valdeltagande?

Redan i denna rapportens inledning påpekades att ett omfattande deltagande i de allmänna valen ofta betraktas som av stor vikt i demokratiska politiska system men att det mindre ofta uttalas mer precist vad, eller vilka värden, ett högt valdeltagande anses främja. Om det är att betrakta som någonting gott i sig alldeles oavsett konsekvenser eller om det främst är det ett instrumentellt värde brukar heller inte framgå särskilt tydligt. Om ett högt valdeltagande är bra eftersom det leder till goda konsekvenser, vilka är då närmare bestämt dessa konsekvenser?

Ofta preciseras önskemålet om ett högt valdeltagande till "ett högt och jämnt valdeltagande". Just den jämna spridningen mellan olika socioekonomiska grupper är någonting som ofta sägs utmärka deltagande i allmänna val i Sverige jämfört med andra former av politiskt deltagande (Gilljam & Hermansson 2003).

Om ett högt valdeltagande inte är någonting gott i sig (ett intrinsiskt värde), utan snarare ett medel för att uppnå andra för det demokratiska systemet goda konsekvenser (ett instrumentellt värde) kan emellertid vissa komplikationer uppstå. Om vi betraktar valdeltagande på detta vis vilar dess värde på empirisk grund – ett högt valdeltagande är något gott så länge det faktiskt får de goda konsekvenser vi egentligen eftersträvar (våra intrinsiska värden). Om så inte är fallet (längre) försvinner grunden för dess betydelse för demokratin. Kan det kanske dessutom då tänkas att ett högt valdeltagande även har andra negativa konsekvenser? Eller kan de avsedda goda konsekvenserna uppnås på alternativa vägar?

Att ett högt valdeltagande inte nödvändigtvis alltid är det viktigaste för en demokrat kan illustreras av vad Jörgen Westerståhl skriver i nummer 2 av Statsvetenskaplig Tidskrift från 1994:

Låt oss tänka oss ett land vars medborgare utsätts för en så strid ström av val och folkomröstningar att valdeltagandet kraftigt sjunker. Om man då i det landet beslutade att endast halva valmanskåren – slumpvis utvald – skulle vara röstberättigad i det ena valet eller folkomröstningen, och den andra hälften i nästa osv., skulle folkviljan vid varje

tillfälle likväl komma till uttryck. Om valdeltagandet, bland de vid val-tillfället röstberättigade, som en följd av denna reform skulle öka, blir folkviljan bättre representerad än tidigare. Enligt mitt synsätt blir då demokratin bättre. (Utgår man däremot från att graden av demokrati bestäms av andelen av medborgare i landet som genom sin röstning utför ett autonomt ställningstagande, då innebär ju halveringen en kraftig försämring av demokratin.) (s. 209).

Westerståhl poängterar också i samma text att folkviljans förverkligande är det överordnade demokratimål som valsystemet och valdeltagandet syftar till. Vidare är åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda det ”teknikvärde” som valen ska åstadkomma och som ska främja folkviljans förverkligande. Westerståhls resonemang berör en rad demokratiteoretiska frågor relaterade till valdeltagande. Frågan är då hur den offentliga debatten ser ut i olika länder? Hur ser olika länder på valdeltagandets utveckling och hur värderas detta?

Ibland har det även framförts att lottning till offentliga ämbeten och politiska poster skulle förbättra representativiteten hos de beslutande församlingarna – och därmed demokratin (Manin 1997; Teorell 2001). Om valdeltagande bara är positivt för att det tjänar till att säkerställa de beslutande församlingarnas representativitet kanske det kan åstadkommas på andra vägar?

En mängd nyligen framtagen empirisk forskning tyder även på att det kanske egentligen inte spelar så stor roll hur högt valdeltagandet är, i varje fall inte för hur det politiska utfallet av de allmänna valen blir. Ytterst måttliga förändringar av valutslaget för olika nivåer av valdeltagande har konstaterats (Holmberg & Oscarsson 2004 s. 19, not 7, Electoral Studies special issue – kommande). Detta trots en allmänt spridd uppfattning, åtminstone i Sverige, att Socialdemokraterna missgynnas kraftigt av lågt valdeltagande (se exempelvis Göteborgs-Posten 2007-04-29).

Det finns även de som menar att ett högt valdeltagande också har negativa konsekvenser i form av att en mindre informerad folkvilja då riskerar att komma till uttryck (se t.ex. Rosema 2006). Vi vet att de mer politiskt intresserade och engagerade, de med mer kunskap om politik och partiernas ståndpunkter samt människor med längre utbildning, i större utsträckning tenderar att rösta. Detta kan då innebära att ett högre valdeltagande också medför en i genomsnitt lägre kunskapsnivå hos väljarkåren. Som helhet kan i teorin valutslaget då baseras på en samling i genomsnitt mindre välinformerade och välgenomtänkta beslut än om valdeltagandet

hade varit lägre och bara de mest intresserade och informerade hade deltagit i valet. Detta kan kallas för kvalitetsargumentet. Lite hårddraget kan därmed en välinformerad folkvilja och ett högt valdeltagande ses som konkurrerande värden. Rosemas (2006) empiriska studie finner dock inget entydigt stöd (dock ett svagt stöd) för denna tanke, utan kommer istället till slutsatsen att olika negativa och positiva faktorer tenderar att i stort ta ut varandra och att valen därmed fyller sina tänkta funktioner ungefär lika bra vid högre och lägre nivåer på valdeltagandet.

Statsvetarna Svante Ersson och Jessika Wide visar även de i sitt bidrag till antologin *Rösträtten 80 år* att det inte är självklart på vilket sätt ett högt eller lågt valdeltagande bör tolkas och om detta är positivt eller negativt från demokratisk synpunkt. Å ena sidan kan ett högt valdeltagande vara ett gott tecken för demokratin eftersom det tyder på engagerade medborgare och ett välfungerande politiskt system. Å andra sidan kan det tolkas som att det i stället signalerar missnöje med hur demokratin fungerar och att engagemanget ökar på grund av ett behov av att förändra något (Ersson och Wide 2001 s. 151). På samma sätt påpekar de att ett lågt valdeltagande kan tolkas positivt som att medborgarna är nöjda med den rådande situationen istället för negativt som att de antingen är ointresserade av att delta eller att det politiska systemet inte förmår kanalisera medborgarnas politiska åsikter (Ersson och Wide 2001 s. 151). Ersson och Wide avslutar dock sitt resonemang med att påpeka att den vanliga uppfattningen inom svensk statsvetenskap är att det är ett högt valdeltagande som är positivt för demokratin och inte tvärtom. Den motsatta uppfattningen torde vara tämligen ovanlig även om denna tolkningsmöjlighet naturligtvis finns. I linje med detta påpekar även Oscarsson att ”värdet av ett högt valdeltagande sällan ifrågasätts annat än i form av olika tankeexperiment” (Oscarsson 2001 s. 76).

Så långt den akademiska forskningen. Det är uppenbart att diskussionen om valdeltagande inte behöver stanna vid att högt valdeltagande är bra och lågt är dåligt. Emellertid ska denna rapport inte göra ett självständigt normativt demokratiteoretiskt bidrag och inte heller ett bidrag till den empiriska forskningen om konsekvenserna av högt eller lågt valdeltagande eller vad som orsakar exempelvis sjunkande valdeltagande. Istället är huvudmålet med föreliggande utredningsrapport att ge en översikt över den offentliga debatten om betydelsen och värdet av valdeltagande i ett mindre urval av länder. Med tanke på utredningens snäva tidsramar måste

den med nödvändighet få karaktären av en pilotundersökning – ett första försök att kartlägga den offentliga debatten om värdet av valdeltagande. Det är också författarens uppfattning att forskningsområdet tidigare uppmärksammats i mycket ringa omfattning. Föreliggande rapport kan alltså förhoppningsvis även tjäna som utgångspunkt för framtida mer omfattande studier av liknande slag.

Huvudsakligen har två typer av material använts i denna rapport: offentliga utredningar och dokument samt expertinformanter med kunskap om den offentliga diskussionen i massmedia i andra länder. Alternativet att göra en självständig genomgång och innehållsanalys av mediadiskussionen i andra länder utslöts på grund av uppdragets ekonomiska och tidsmässiga ramar.

Förhoppningen är bland annat att den svenska debatten om valdeltagandet och vårt demokratiska systems institutionella utformning kan berikas av kunskap om hur diskussionen ser ut i andra länder.

3.3 Diskussionen i andra länder

3.3.1 Metoden och materialet

När det gäller utredningens andra del – att undersöka den offentliga debatten och diskussionen i andra länder – har vi valt att huvudsakligen använda oss av två typer av källor. För det första har offentliga rapporter som behandlar valdeltagande lästs och analyserats. Denna typ av material inkluderar företrädesvis rapporter från myndigheter, offentligt beställda rapporter samt material från statliga kommissioner och utredningar. För det andra har en expertpanel, ett mindre urval informanter med god kännedom om den offentliga debatten i länderna ifråga, konsulterats. Expertpanelen består av centralt placerade journalister, politiska reportrar eller redaktörer. Dessa har ombetts att ge sin syn på den offentliga diskussionen i landet.

Urvalet av journalister till expertpanelen gjordes genom att ett antal tidningar först valdes ut. Minst två dagstidningar i varje land valdes ut, i vissa fall kompletterades dessa med ytterligare en tidning då så ansågs befogat, t.ex. på grund av tidningarnas karaktär. De tidningar som valdes ut är att betrakta som betydelsefulla i den politiska debatten och opinionsbildningen i respektive land, så kallade högstatustidningar. Tidningarna valdes

ut med hjälp av rekommendationer från en annan grupp av informanter bestående av samhällsvetenskapliga forskare. En högstatustidning från varje land rekommenderades oss i ett första steg av professor Lennart Weibull vid institutionen för Journalistik och Masskommunikation vid Göteborgs Universitet (JMG). I ett andra steg utnyttjades en internationell grupp forskare inom samhällsvetenskap där en eller flera forskare i varje land tillfrågades om tips på lämpliga tidningar och namn på enskilda centralt placerade journalister. I ett par fall har sedan dessa rekommendationer kompletterats genom direktkontakt med tidningarna för att komma i kontakt med relevanta medarbetare med god inblick i den offentliga politiska diskussionen i landet ifråga.

När det gäller urvalet av de offentliga dokument som ligger till grund för analysen av synen på valdeltagandet har detta skett i två steg. I det första steget har alla relevanta offentligt beställda dokument av större vikt som påträffats tagits med. Därefter har en sällning skett, varefter de dokument som innehåller intressant information utöver ren deskription studerats mer i detalj. Till största delen har insamlandet av dokumenten kunnat göras genom internetsökningar. Emellertid har två grupper av personer använts för att säkerställa att inga dokument eller rapporter av större vikt har förbisetts. För det första har den tidigare omnämnda gruppen samhällsvetenskapliga forskare i olika länder lämnat sina synpunkter på vilket material som är relevant. För det andra har tjänstemän på motsvarande den svenska valmyndigheten eller ansvarigt departement i samtliga länder tillfrågats.

När det gäller våra informanter, dvs. expertpanelen av politiska journalister, så gick vi i första hand ut med en webbenkät. I ett senare skede, efter minst tre skriftliga påminnelser, användes telefonintervjuer för att komplettera svaren på webbenkäten då svarsfrekvensen annars skulle ha blivit alltför låg.

Totalt sett blev svarsfrekvensen likväl relativt låg. Allt som allt fick vi in svar från 22 av de 78 journalister som ingick i urvalet för webbenkäten som skickades ut via e-post. Ett mindre antal av dess har sannolikt aldrig nåtts av enkäten. En svarsfrekvens på 28 procent är naturligtvis låg jämfört med traditionella surveyundersökningar, men den är samtidigt inte mycket lägre än vad som brukar förekomma när det gäller elitundersökningar i andra länder än Sverige. Vi är nämligen i många fall bortskämda med internationellt sett ovanligt höga svarsfrekvenser. Urvalet bestod ursprungligen av omkring 50 personer, men utökades efterhand för

att säkerställa en miniminivå av svar i varje land. I samtliga länder utom Frankrike har svar inkommit från minst tre olika informanter vilket minskar risken för att enkätsvaren ska ge en skev bild. En sammanställning av antalet i urvalet samt antalet svarande i varje land finns i tabell A.7.

För såväl våra informanter som vår egen analys av de skriftliga dokumenten gäller att vi systematiskt sökte svar på frågor kring a) hur omfattande diskussionen om valdeltagande är, b) hur utvecklingen i respektive land tolkas och uppfattas, c) närmare bestämt *vad* som är oroande med ett sjunkande valdeltagande (de negativa konsekvenserna) respektive vad som är värdefullt med ett högt valdeltagande, d) vilka andra demokratiska värden som omtalas i den offentliga debatten och som potentiellt ses som viktigare än ett högt valdeltagande eller kanske till och med som konkurrerande värden samt e) vilka reformförslag eller åtgärder mot det sjunkande valdeltagandet som förekommer i diskussionen.

3.3.2 Frankrike

Dagen efter den första omgången i det franska presidentvalet våren 2007 hade båda de franska tidningarna Libération och La Tribune det höga valdeltagandet på sina förstasidor. Då deltagandet kallades ”rekordartat” av Libération valde La Tribune uttrycket ”historiskt”. Valdeltagandet i den första omgången ökade med drygt tio procent jämfört med första omgången i presidentvalet 2002.

Den offentliga diskussionen om valdeltagandet i Frankrike är något svårbedömd som helhet då endast ett fåtal informanter har delgivit oss sina bilder av den franska debatten och även de offentliga dokumenten som behandlar valdeltagande är relativt magra. De dokument vi har funnit är även huvudsakligen undersökningar utförda av det statsvetenskapliga forskningsinstitutet Cevipof i Paris. Dessa rapporter är utförda med stöd av franska inrikesministeriet.

Trots att kommentarer till och analyser av resultatet i den första omgången av presidentvalet i många fall omnämnde det ökade valdeltagandet i positiva ordalag gavs detta oftast mycket litet utrymme, vanligtvis ett par-tre meningar. Exakt vad som var positivt med det ökade valdeltagandet uttalades vanligen inte heller, utan får betraktas som underförstått. Detta gäller för såväl franska dagstidningar som svenska medier.

Även i stora franska medier som tidningen Libération förekommer dock att avvikande uppfattningar från det outtalade goda demokratiska underförstådda värdet av ett högt valdeltagande. I Libération (7 feb 2007) förespråkar till exempel debattören Pierre Bance att människor avstår från att rösta som en politisk handling riktad mot den nyliberala hegemonin och kapitalismen.

I det senaste parlamentsvalet till den franska Nationalförsamlingen 2002 var valdeltagandet strax över 60 procent. De senaste decennierna går trenden även mot lägre nivåer i Frankrike. För ett västeuropeiskt land är detta relativt lågt, dock fortfarande högre än många länder i exempelvis Sydamerika och Afrika (IDEA 2004:60). I presidentvalen däremot brukar deltagandet vara avgjort högre – omkring 80 procent i andra omgången.

Utredningar och rapporter

När det gäller Frankrike är det skriftliga material som har funnits tämligen begränsat. Det som produceras offentligt är mestadels rena statistikuppgifter och redovisande av utveckling och trender (se exempelvis franska inrikesministeriets hemsida www.interieur.gouv.fr). Ett antal mindre forskarrapporter har även påträffats, de är dock mestadels av karaktären fristående akademisk forskning kring exempelvis valdeltagandets determinanter på individnivå, vilket som tidigare nämnts inte är fokus i denna utredning. Några offentliga utredningar eller motsvarande av större omfattning som berör valdeltagande och demokratifrågor har inte påträffats i Frankrike.

En mindre rapport av intresse är dock framtagen av Anne Muxel vid forskningscentrat Cevipof i Paris med stöd av franska inrikesministeriet [1]². Rapporten ifråga är baserad på insamlade surveydata och analyserar vad som karaktäriserar icke-röstare eller medborgare som är tveksamma till att rösta i det kommande presidentvalet 2007.

² Jag har valt att använda två parallella hänvisningssystem för att tydliggöra skillnaden mellan källmaterialet som ligger till grund för analysen av diskussionen i de olika länderna och annan forskningslitteratur. Dels används för forskningslitteratur det traditionella systemet med referenser inom parenteser, dels används ett system med löpande nummerade referenser inom hakparenteser [] för de skriftliga dokumenten som utgör datamaterialet för analysen av diskussionen i de olika länderna. Fullständiga uppgifter för dessa båda hänvisningssystem redovisas som två separata referenslistor längst bak i utredningsrapporten. Det är min förhoppning att detta tillvägagångssätt ska bidra till ökad klarhet och överblick över materialet.

Utgångspunkten för rapporten från Cevipof är det låga valdeltagandet i den första omgången i presidentvalet 2002 då den högerextreme Jean-Marie Le Pen gick vidare till den andra omgången, vilket resulterade i att fransmännen inte hade någon vänsterkandidat att välja på i den slutgiltiga valomgången 2002. Denna händelse omtalas som en "traumatisme électorale" [1, s.2] för framförallt den franska vänstern. Rapporten menar bland annat att det låga deltagandet denna gång bidrog till detta utfall. Något som tyder på att det kommer bli ett högre deltagande 2007 är enligt rapporten en ökad polarisering i politiken.

Mer precist vad det är som är värdefullt med ett högt valdeltagande framgår inte annat än indirekt, genom de aspekter som lyfts fram som negativa med ett sjunkande valdeltagande. Även dessa aspekter är oklart och summariskt uttryckta. Dock berörs att ett lågt eller sjunkande deltagande visar på en kris för den politiska representationen och en svårighet för de stora partierna och rörelserna att övertyga väljarna. Rapportens författare tycks även mena att en negativ konsekvens av lågt valdeltagande är att extrempartier kan få större utrymme i sådana lägen. I samband med detta omtalar också rapporten att en stor och växande andel av franska medborgarna nu är beredda att delta i demonstrationer på gatan samt att tillmäta icke-konventionella deltagandeformer större politisk betydelse [1, s. 1]. Någon värdering av denna utveckling framkommer inte.

Rapporten konstaterar att de som är säkra på att de inte kommer delta i det kommande valet kännetecknas bland annat av att de är mindre socialt integrerade, mindre utbildade, mer kritiska gentemot det politiska systemet och av att de inte bedömer det förestående valet som lika viktigt i sina konsekvenser [1, s. 6]. Vidare så är ett av de mest utmärkande dragen för dem som inte tänker rösta att mer än dubbelt så många som bland dem som säkert tänker rösta klassificerar sig ideologiskt som varken till vänster eller höger. Emellertid drar rapporten inte några normativ-politiska slutsatser från dessa sociala och politiska skillnader utan stannar vid ren deskription.

Den offentliga diskussionen

Frankrike tillhör de länder där det har varit svårast att få svar från våra informanter. Endast en journalist har svarat. Den bild vår informant ger tyder på att diskussionen om valdeltagandet i landet är mycket beroende av aktuella händelser och hur nivån på deltagandet ser ut för tillfället.

Något som framhålls i Frankrike som en negativ konsekvens av lågt valdeltagande är att ett lågt valdeltagande kan ge extrempartier större utrymme och starkare ställning. Högt valdeltagande har alltså i den franska debatten vad de flesta anser vara instrumentellt goda konsekvenser politiskt sett.

När en jämförelse med andra värden i en demokrati görs nämner vår informant att ett allmänt deltagande i demokratin och medborgarnas engagemang och stöd för demokratin i sig egentligen anses viktigare i den franska debatten än bara själva valdeltagandet i sig.

Det har även framhållits i den franska offentliga diskussionen att de politiska partiernas skillnader måste visas upp tydligt för att skapa ett intresse för valen och därmed höja deltagandenivån. Även specifika kampanjer för att förmå ungdomar i förorter att registrera sig har bedrivits för att öka deltagandet och höja intresset. Sådana lanserades särskilt efter Pariskravallerna 2005.

I någon mån har även en diskussion om röstningsplikt förekommit, men denna har nu ebbat ut och exempelvis har ingen av presidentkandidaterna under 2007 års valkampanjer tagit upp frågan. Denna diskussion bör betraktas i ljuset av det låga valdeltagandet i 2002 års presidentvals första omgång och det faktum att högerextreme Jean-Marie Le Pen då besegrade socialistkandidaten Jospin och därmed fick vara den som ställdes mot Chirac i den andra omgången. Denna för den franska politiken chockerande händelse aktualiserade då för en tid frågan om röstplikt.

Då endast en informant i Frankrike har kunnat användas är det svårt att bedöma hur rättvisande denna bild av den franska offentliga diskussionen om valdeltagande är.

3.3.3 Irland

Valen på Irland hålls vanligtvis på torsdagar, och aktiv registrering krävs. Den enskilde får själv ta ansvar för korrekt registrering, t.ex. vid flytt. Begränsade möjligheter till poströstning finns, men bara för de som har särskilda skäl och efter ansökan. Valen är inte obligatoriska.

Utredningar och rapporter

Det skriftliga materialet från Irland är inte lika omfattande som det vi har funnit i Storbritannien eller i Norge, men trots detta finns ett antal intressanta källor.

The Department of the Environment, Heritage and Local Government (www.environ.ie) är en ungefärlig motsvarighet till den svenska valmyndigheten. Departementet ansvarar för lagstiftningen som berör registreringen inför val samt genomförandet av valen och folkomröstningar. Detta innebär ett löpande arbete med vallagen, valkretsar och lokala röstningsområden samt att publicera, informera och komma med råd till berörda myndigheter på dessa områden. Ett antal rapporter från departementet som behandlar valdeltagande har påträffats. De består dock mestadels av rent deskriptiv statistik.

Vi använder även en rapport utgiven av Institute for Public Administration (IPA) som i grunden är en fristående konsultorganisation inriktad på att arbeta gentemot den offentliga sektorn med utbildning, forskning och annan form av konsultation.

Den viktigaste källan till skriftliga rapporter och dokument på Irland är dock The Democracy Commission (www.democracycommission.ie) som bildades 2003. Democracy Commission är formellt fristående från regeringen då den bildades som ett samarbete mellan två tankesmedjor med vänsterpolitisk inriktning. Den är dock ett viktigt inslag i den offentliga diskussionen även om vi ska vara medvetna om att den inte representerar regering eller myndigheter.

Rapporten *From Ballot Box to Council Chamber* [14] utgiven av Institute for Public Administration, men beställd av den irländska motsvarigheten till Kommunförbundet, påtalar den positiva trenden i valdeltagande som sågs i lokalvalen 2004. I rapporten påtalas att ingen hade väntat sig ett trendbrott – och särskilt inte

ett så kraftigt som ett ökat valdeltagande med omkring 10 procentenheter jämfört med förra lokalvalet – då den sjunkande trenden pågått i omkring 30 år. Särskild oro verkar tidigare ha uttryckts för situationen i storstäderna och förorter.

Bland förklaringsfaktorerna till det ökade deltagandet i lokalvalen 2004 som IPA-rapporten nämner finns många olika typer av faktorer, både sådana som verkligen har med lokalvalen att göra och andra. På lokalplanet återfinns faktorer som att många kandidater på lokalplanet arbetade mycket intensivt i sina kampanjer och ett påstått ökat intresse för aktiviteter och tjänster som levereras av lokala myndigheter [14, s. 7–8]. Andra förklaringar till utvecklingen som omnämns är att både en folkomröstning om medborgarskapsfrågor och val till Europaparlamentet hölls samma dag. Dessa andra båda val lär dessutom ha väckt en viss uppmärksamhet. Även om rapporten antyder att den tidigare sjunkande trenden är problematisk så uttalas aldrig särskilt tydligt exakt vad som egentligen är skadligt med lågt deltagande.

I *Changing Turnout Trends* från The Democracy Commission nämns även Sinn Feins satsningar på mobilisering i arbetarklassområden som en möjlig orsak till ökningen i valdeltagande [3]. Det finns en hel flora av förklaringar som förekommer i övrigt, allt från stort missnöje med regeringen till det vackra vädret på valdagen. De viktigaste är dock de som tagits upp ovan. Democracy Commission framhåller även att det finns tecken på att vissa grupper som vill utnyttja sin rösträtt har dålig kunskap om hur de kan göra detta.

En annan av Democracy Commissions rapporter framhåller framförallt ungdomars låga deltagande som oroande inför framtiden. De nämner härvid även särskilt problemet med att få ungdomar att registrera sig samt det ojämnt spridda deltagande i mer generella ordalag, exempelvis i socialt utsatta områden [6].

Ett högt valdeltagande sägs vara bra för demokratin, dock specificeras inte direkt hur eller på vilket sätt. Ibland framhålls dock andra egenskaper som demokratiskt minst lika värdefulla, t.ex. befolkningens allmänna politiska intresse och engagemang, t.ex. i form av demonstrationer. Från Democracy Commission framkommer även ibland synpunkten att det är minst lika viktigt med mer reellt jämlika inflytande- och påverkansmöjligheter i samhället som just själva röstandet, som beskrivs som bara en dimension av politiskt deltagande.

Flera rapporter från The Democracy Commission tar upp konkreta svårigheter – administrativa hinder – med att rösta. Bland annat kritiserar de valens förläggning till vardagar, registreringsproceduren samt den rent fysiska tillgängligheten till vallokaler, särskilt för handikappade. De vill även se en form av utbildningsprogram för väljare, med fokus på boende i socialt utsatta områden.

Röstplikt diskuteras, men rekommenderas ej, av bland annat Democracy Commission. En fördel som nämns med ett sådant system är att politiker skulle tvingas ta hänsyn till fler intressen än de hos grupper som de vet kommer att rösta.

Den offentliga diskussionen

I det irländska fallet har vi haft kontakt med fem informanter på totalt tre olika tidningar, vilket sammantaget ger oss en relativt god bild av läget i den irländska offentliga diskussionen.

Generellt sett ger våra informanter en bild av att det förekommer en viss diskussion om valdeltagande, men de framhåller ändå att det inte är ett jättestort debattämne. Diskussionen fokuserar ofta på underrepresenterade grupper i allmänhet, men framförallt på ungdomar som har ett avsevärt lägre valdeltagande än äldre grupper. En anledning till detta som nämns är att valdeltagandet på Irland trots allt är högre än i en del andra EU-länder.

En informant framhåller även goda politiska resultat som exempelvis att de har haft stabila regeringar, skött ekonomin och frågan om Nordirland väl. Detta kan tolkas både som att en framgångsrik politik är en orsak till en nedtonad debatt, men även som att goda politiska resultat och stabila regeringar är andra värden som kan betraktas som viktigare än ett högt valdeltagande: *”The general view across the political system is that [low] voter turnout is a problem, but it is not one that is causing much real anxiety”*.

De huvudsakliga negativa aspekterna av ett lågt valdeltagande som omnämns är att det bidrar till politisk ojämlikhet, sjunkande legitimitet för det politiska systemet samt att det indikerar ett politiskt ointresse bland medborgarna. När det gäller den politiska ojämlikheten som ett lågt valdeltagande kan medföra finns det exempelvis en uppfattning i den allmänna debatten på Irland att regeringspolitiken fokuserar för lite på fattigdom och utanförskap eftersom dessa drabbade grupperna röstar i lägre utsträckning. En annan av våra informanter framhåller dock i detta sammanhang att

det egentligen aldrig har förts en adekvat debatt om de faktiska konsekvenserna av lågt deltagande, utan att det mest handlar om allmänna påståenden om att valresultatet pga. bristande valdeltagande inte är representativt för hela medborgarkollektivets åsikter.

Vad som främst framhålls som värdefullt med ett högt valdeltagande i den irländska debatten verkar av våra informanter att döma vara knutet till representationen, det vill säga att högt deltagande gör parlamentet mer representativt för alla delar av samhället, att hela medborgarkollektivets åsikter har blivit hörda. De allmänna valen kan därmed bättre tjäna till att balansera andra maktfaktorer i samhället som storföretag eller lobbygrupper. Även en stärkt legitimitet för det politiska systemet omnämns dock. Andra demokrativärden som ibland anses viktigare än valdeltagande specifikt, men ändå inte kan anses vara någon form av konkurrerande värden är saker som yttrandefrihet, en fri debatt och en fredlig samhällsutveckling.

Angående konkreta reformförslag har röstplikt omnämnts i debatten vid några tillfällen, men är inget som på allvar diskuteras. En aktuell konkret reform som ibland omnämns är istället en teknisk förändring i hur väljarregistret sammanställs som ska göra valdeltagandestatistiken mer korrekt från och med 2007, något som tidigare ibland omnämnts som ett problem. Det har även förekommit förslag om att inrätta en permanent valkommission som skulle få till uppgift informera om de allmänna valen samt förslag att sänka rösträttsåldern från 18 till 16 år.

Viss debatt har även uppkommit då kritik har framförts från studentorganisationer mot att valet hölls en torsdag. Studentorganisationerna protesterade eftersom de menade att det för många unga – framförallt studenter som inte alltid är registrerade på studieorten – skulle vara lättare att åka hem och rösta på exempelvis fredagar. Den senaste folkomröstningen hölls även på en lördag och då kunde också ett högre valdeltagande än vanligt konstateras.

3.3.4 Nederländerna

I Nederländerna hålls valen på en vardag. Någon aktiv registrering inför valen krävs dock inte, med undantag för medborgare bosatta utanför landet som måste registrera sig inför varje val. Perioden då de har möjlighet till detta är mellan sex månader och sex veckor

innan valet (www.kiesraad.com). De som vill rösta i annan vallokal än där de är registrerade kan ansöka särskilt om detta. Mellan 1917 och 1967 tillämpade Nederländerna röstplikt (IDEA 2004). Sedan dess har deltagande gradvis sjunkit något, men är trots detta fortfarande jämförelsevis högt.

I Nederländerna har det länge funnits en rätt så levande debatt om frågor rörande bland annat valsystemet och dess påverkan på relationen mellan väljare och valda. Till stor del beror detta på partiet *Democraten 66* som bildade 1966 med bland annat det uttalade syftet att arbeta för ytterligare demokratisering av politiken och att föra politiken närmare folket. Bland annat har de velat göra detta genom olika konstitutionella och institutionella reformer, exempelvis införandet av direktvald premiärminister och direktvalda borgmästare samt beslutande folkomröstningar. Särskilt efter 1994 har partiet kunnat spela en aktiv roll då det har deltagit i de flesta koalitionsregeringar sedan dess.

Särskilt under den förra regeringsperioden, 2003–2006, då landet styrdes av en koalition mellan CDA, VVD och D66, diskuterades det sjunkande valdeltagandet ofta och lyftes fram som ett problem även av regeringen. Utöver de tidigare nämnda direktvalen föreslog då D66 även ett förstärkt inslag av preferensröstning för att stimulera politiska kandidater att själva driva aktiva kampanjer. Även ett blandat valsystem med inslag av fler och mindre valkretsar föreslogs.

Även om vissa reforminitiativ påbörjades under mandatperioden har dessa nu kommit av sig av flera anledningar. Bland annat avgick en av D66:s ministrar (Thomas de Graaf) på grund av ett förkastat reformförslag. Enligt en av våra informanter förekom även visst missnöje bland partiets sympatisörer med svårigheterna att i praktiken genomdriva reformerna i koalitionsregeringen. Efter valet 2006 då D66 förlorade mycket stöd, deras antal parlamentsledamöter halverades, ingår de inte längre i regeringen och diskussionen kring valdeltagande och reformförslagen tycks mer eller mindre avstannade.

Utredningar och rapporter

När det gäller större utredningar och skriftliga rapporter är vårt underlag i Nederländerna magert. Vi har endast lyckats finna ett fåtal dokument som är relevanta för denna utredning, och dessa säger heller inte mycket om de för oss viktigaste frågeställningarna.

Ett av de viktigaste dokumenten är en längre rapport om demokratins tillstånd från departementet för inrikesfrågor och kungadömesrelationer³ – *De Staat van Onze Democratie* som utkom 2006. En annan källa för skriftlig information som används är det holländska medborgarforumet (Burgerforum Kiesstelsel). Medborgarforumet bestod av 140 medlemmar och initierades i början av 2006. Under nio månader arbetade forumet på regeringsuppdrag med att granska valsystemet och utarbeta rekommendationer. Forumet tillkom efter att reformarbetet gått i stå och tidigare nämnde Thomas de Graaf avgått.

Ytterligare några kortare meddelanden från den holländska statistikmyndigheten CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) som behandlar valdeltagande har funnits, dessa är i allmänhet mycket kortfattade och renodlat deskriptiva.

När det gäller rapporten från Medborgarforumet behandlar denna inte just trenden i valdeltagandet särskilt [26], de beskrivningar av utvecklingen som förekommer fokuserar istället mer på det sjunkande förtroendet för politiker samt trenden mot ett mer individualiserat samhälle [26, s. 5 och 9]. Den mer omfattande rapporten *Onze Democratie* [27] däremot, beskriver mer utförligt hur valdeltagandet har minskat i Nederländerna efter röstpliktens avskaffande. Rapporten beskriver även skillnader mellan olika typer av val och påpekar att lokala val och europaparlamentsvalen haft större problem med deltagandet och att valdeltagande i parlamentsvalen fortfarande ligger relativt högt, även jämfört med andra länder [27, s. 60]. Ett par olika kortare meddelanden från CBS påtalar även att den neråtgående trenden som pågått sedan 1970-talet bröts i och med valet 2002. De tre senaste parlamentsvalen har nu återigen uppnått ett valdeltagande på omkring 80 procent.

Exakt vad som är bekymmersamt med ett lågt eller sjunkande valdeltagande är mycket svårt att utläsa ur de få holländska rapporterna då detta inte verkar behandlas uttryckligen i någon större utsträckning alls. Indirekt kan vi dock sluta oss till att en

³ Departementets officiella namn på engelska är ”The ministry of the Interior and Kingdom Relations” (www.minbzk.nl).

ojämn spridning av deltagande är ett potentiellt bekymmer eftersom speciellt riktade kampanjer för att förmå etniska minoriteter att delta i större utsträckning föreslås i rapporten *Onze Democratie* [27, s. 133].

Medborgarforumets rapport *One Vote – offering more choice* framhåller att demokrati handlar om mycket mer än att rösta och valdeltagande, t.ex. återskapandet av förtroende mellan väljare och valda. Den stora rapporten från *Onze Democratie* tar upp många andra aspekter än just valdeltagande, vilket behandlas ytterst sparsamt. Bland annat diskuteras medias roll i demokratin.

Medborgarforumets rekommendationer var att införa ett system där väljarna kan rösta antingen på ett parti eller på en person tillhörande något av partierna. Där platserna inom varje parti allokeras proportionellt efter hur många som röstat på partiet och hur många som avgett en personröst. Inom personrösterna finns ingen spärr eller miniminivå. Systemet skulle alltså kunna innebära ett relativt starkt inslag av preferensröstning – förutsatt att många väljare skulle använda sig av möjligheten.⁴ Detta förslag var dock inte i första hand tillkommet för att uttryckligen höja valdeltagandet.

Andra förslag från Medborgarforumet inkluderade exempelvis olika former av utbildningar i demokrati och politik för medborgare, men även förslag avsedda att undanröja ytterligare praktiska hinder som att det skulle vara fritt att rösta i valfri vallokal.

Den offentliga diskussionen

I Nederländerna har vi erhållit fyra svar på vår webbenkät. Av våra informanter får vi intrycket att valdeltagande i allmänhet inte anses som ett stort problem i den offentliga diskussionen i Nederländerna.

Emellertid framkommer trots detta vissa problem som ett lågt eller sjunkande valdeltagande kan medföra som enligt en av våra informanter ventileras i den offentliga diskussionen. Detta gäller frågor kring representation: vem och vilka grupper är representerade i parlamentet? Valdeltagandet uppges även ibland ses som en sorts popularitetsmätning för politik i allmänhet där ett

⁴ Formellt sett är det dock redan i dag så att det holländska systemet innebär att samtliga väljare röstar på en viss bestämd kandidat.

lågt deltagande tolkas som att medborgarna inte längre bryr sig om politiken.

De positiva värden som ett högt valdeltagande i den offentliga debatten i Nederländerna brukar anses medföra är framförallt större legitimitet samt ett tydligare och starkare mandat för regeringen och dess politik.

När det gäller andra och potentiellt konkurrerande demokratiska värden omnämns inga sådana av våra informanter. Däremot framhålls några andra problem mer eller mindre relaterade till valdeltagandet som får visst utrymme i den offentliga diskussionen i Nederländerna. Dessa andra fenomen inkluderar exempelvis den stora väljarrörligheten mellan partierna, medias dominerande roll, extrem-/protestpartiers uppkomst och politikens personalisering.

Våra informanter i Nederländerna ger även bilden av att det förekommer en relativt omfattande diskussion när det gäller reformförslag och förändringar i valsystemet. En del av dessa förslag inkluderar rent konkreta förslag för att undanröja praktiska hinder för valdeltagande som exempelvis Internetröstning, mobila eller nattöppna vallokaler. När det gäller mer omfattande och principiella förändringar i valsystemet har enligt våra informanter förslag rörande större inslag av direktval till politiska poster som exempelvis premiärminister berörts. Såväl förstärkta inslag av preferensröstning (personröstning) som att i praktiken införa mindre och flera geografiska valkretsar har även berörts. Utöver valsystemet har även partisystemet och tvåparti- eller två-blocksystem diskuterats.

3.3.5 Norge

I Norge hålls parlamentsvalen på vardagar, en måndag i september månad. Det finns dock en möjlighet att besluta att hålla valen på söndagar, men detta brukar inte tillämpas. Någon aktiv registrering för att få rösta behövs inte i Norge, istället förs alla röstberättigade automatiskt in i röstregistret i den kommun där de bor 30 juni under valåret. Förhandsröstning är möjlig såväl inrikes som för medborgare som befinner sig utomlands. Det går också bra att förhandsrösta på ett flertal platser som kommunhuset, i offentliga servicekontor, bibliotek m.m. Valen är inte obligatoriska i Norge.

Poströstning infördes i Norge så sent som 1997, efter att ha diskuterats under en längre tid (IDEA 2004:69).

Utredningar och rapporter

I Norge finns ett system liknande det svenska med en serie av större offentliga utredningar (SOU) kallat NOU (Norges Offentliga Utredningar). Detta har underlättat arbetet betydligt och följande redogörelse utgår i stora stycken från ett antal norska NOU:er och några mindre rapporter från Norges statistikmyndighet – SSB.

På motsvarande sätt som i Sverige kan i Norge regeringen eller ett departement tillsätta en kommitté eller arbetsgrupp som rapporterar om någon aspekt av samhället. Sådana rapporter kan antingen publiceras som en NOU eller som en vanlig rapport. Rapporterna hamnar under olika teman eller departement beroende på deras område. Under Kommunal- och regionaldepartementet finner vi några NOU:er relevanta för denna utredning som berör demokrati och val. Två större utredningsprojekt i Norge av stor vikt för denna utredning är Lokaldemokratikommisionen samt Makt- och demokratiutredningen.

Makt- och demokratiutredningen bildades i mars 1998 och deras slutrapport *Makt og demokrati – Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen* lämnades till Arbeids- og administrasjonsdepartementet i augusti 2003. Huvuduppgiften för utredningen var att undersöka villkoren för det norska folkstyret och i utredningens direktiv ingick att fokusera på hur den representativa demokratin utformas och påverkas av olika faktorer [37, s. 9]. Lokaldemokratikommisionen bildades något senare, i mars 2004 och dess övergripande mål var att analysera och utvärdera villkoren för och utformningen av lokaldemokratin [39, s. 3ff].

Den andra framträdande källan för skriftliga dokument denna utredning använder är Statistisk Sentralbyrå (SSB, www.ssb.no). SSB har ett brett fält av uppgifter vilket bland annat innefattar att genomföra egna intervjuundersökningar, bearbeta existerande data, bistå forskning med data samt bedriva viss egen forskning. Valstatistiken i Norge har skötts av SSB sedan 1961 och myndigheten arbetar både mot såväl offentlig som privat sektor. De SSB-rapporter som används i denna utredning är i allmänhet av mindre omfattande karaktär.

Det stadigt sjunkande valdeltagandet ses i Norge liksom annorstädes som ett hot mot den representativa demokratin. Makt- och demokratiutredningens slutrapport [37] framhåller att den nuvarande utvecklingen inte bara handlar om just valdeltagandet, utan om att hela spannet av demokratiska institutioner och det demokratiska styrelseskicket har problem: ”*demokratiet i grubbetydningen folksetyre ... er i tilbakegang.*” [37, s. 57]. Makt- och demokratiutredningen beskriver även att valdeltagandet stadigt har sjunkit, både i lokalval och i riksdagsval. Utöver detta beskriver utredningen hur det politiska systemet och de politiska partierna pressas av att medieutvecklingen tvingar partierna att anpassa sig till att använda allt kortsiktigare politiska program och att parti-programmen lyfts fram i allt mindre omfattning. Det konstateras även att de politiska partierna har blivit allt mer toppstyrda. På den positiva sidan konstaterar Makt- och demokratiutredningen att det generella politiska intresset trots allt inte har minskat under de senaste trettio åren, men att det i allt större utsträckning har kommit att kanaliseras genom andra deltagandeformer än partipolitik och breda medlemsorganisationer [37, s. 59; 44, s. 3].

När det gäller de lokala valen konstaterar Lokaldemokratikommissionen [39] snabbt att valdeltagandet är lägre i lokalvalen än i de nationella valen samt att Norge nu erfar en negativ trend i det lokala valdeltagandet och att detta är lägre än det varit på länge.

Angående förklaringar till det sjunkande valdeltagandet konstaterar Lokaldemokratikommissionen för det första att skillnaderna mellan olika områden i landet inte är entydiga och bestående. Istället så finns exempel på att områden som förr hade lägre valdeltagande nu har högt och tvärtom. I övrigt framhåller Lokaldemokratikommissionen i mångt och mycket standardförklaringar till valdeltagande inom modern väljar- och deltagandeforskning. Bland annat används uppdelningen i kontext- och individförklaringar där det förstnämnda bland annat inkluderar egenskaper hos det aktuella valet (kampanjerna, media, partikonkurrensen) och det senare faktorer som grad av partitillhörighet och känsla av medborgarplikt hos den enskilde medborgaren [39, s. 34f].

I en tidigare NOU [36] tas även politikens ökade individualisering och den minskande tilliten till politiker upp som en förklaring till det sjunkande valdeltagandet. Även denna NOU behandlar betydelse av kontextuella faktorer som konfliktnivån i valet och förekomsten av tydliga regeringsalternativ. De förekommande för-

klaringarna är även väl förankrade i forskningens teoretiska modeller och diskuterar bland annat tre olika perspektiv på valdeltagande: rationellt, sociologiskt och social-psykologiskt [36, s. 590].

Liksom i många andra länder finns ett visst fokus på ungdomar och deras något lägre valdeltagande jämfört med äldres [41]. I Norge är emellertid denna dimension långt ifrån så framträdande som i andra länder.

När det gäller konsekvenserna av lågt valdeltagande är det något oklart hur Makt- och demokratiutredningen ser på detta eftersom det ofta i utredningen betonas att det sjunkande valdeltagandet i stort ses som en del i en större helhet, en utveckling som utmanar folkstyret. Bland de negativa konsekvenser som omnämns finner vi dock det ojämna deltagandet – att alla grupper inte deltar i lika stor utsträckning i valen. Samtidigt är detta också något som framhålls som positivt med ett högt valdeltagande, dvs. att det innebär att olika grupper ges lika stort inflytande över de valda institutionernas utformning.

Lokaldemokratikommisionen fokuserar mera på legitimitetsaspekten som problematisk och poängterar valdeltagandets viktiga roll för att upprätthålla lokaldemokratins legitimitet. Att redogöra för legitimitetsgrunden för lokaldemokrati ingick uttryckligen i Lokaldemokratikommisionens direktiv och uppdrag. Trots att kommissionen ser deltagandet som viktigt för legitimiteten konstateras även att den lokala demokratinivån fortfarande har ett starkt stöd bland befolkningen: *”lokaldemokratiundersökningane eintydig viser at lokaldemokratiet har massiv og stabil støtte i befolkninga.”* [39, s. 8].

Ett potentiellt problem som har diskuterats är det låga valdeltagandet bland invandrare. Det har emellertid istället vänts till någonting hoppfullt och kan ses som ett exempel på en kollektiv mobilisering där invandrargruppen första gången 1999, i lokalvalen, framstod som en väljargrupp med verkligt inflytande [40]. Denna mobilisering sägs även ha lett till viss ökning i personröstandet [40].

I Lokaldemokratikommisionens texter nämns bland annat att ett högt valdeltagande betraktas som tecken på en vital och levande demokrati och samtidigt skänker legitimitet åt systemet. Kommissionen framhåller även att med röstplikt skulle valen främst förvandlas till ett tvång och inte längre vara ett tecken på en sådan vitalitet.

Några direkta konkurrerande värden med valdeltagande nämns inte uttryckligen i de norska utredningstexterna. Däremot framkommer på olika sätt andra värdefulla egenskaper i ett demokratiskt system och andra typer av deltagande som värdesätts i de offentliga dokumenten. Bland annat så omnämns härvid andra, mer individualiserade, typer av deltagande som demonstrationer, bojkotter eller namninsamlingar. Kommissionen ser en generell trend i detta att utvecklingen går från ett kollektivt till ett mer individuellt engagemang. Rapporter utgivna av SSB tar även de upp denna utveckling [se t.ex. 44].

En annan av Makt- och demokratiutredningens rapporter framhåller även att ett högt valdeltagande har ett instrumentellt värde (i och med att det försvarar och representerar olika gruppers intressen) och ett expressivt värde – ett värde i sig [38, s. 194].

Många olika reformförslag för att stärka demokratin, och emellanåt även för att höja valdeltagandet, har diskuterats i de norska offentliga dokumenten. När det gäller exempelvis frågan om gemensam eller skild valdag för kommunval och nationella val är de norska utredningarna mycket medvetna om den svenska debatten om motsvarande fråga som bland annat behandlats i SOU 2001:65 (se särskilt kap. 4). Såväl Lokaldemokratikommisionen [39] som *Valgere, valgordning, valgte* (36) diskuterar denna fråga relativt utförligt i form av ett antal olika alternativa ordningar och alternativa utformningar [36, s. 167f]. Trots att de norska utredningarna vid ett flertal tillfällen konstaterar att en gemensam valdag säkerligen skulle höja valdeltagandet i lokalvalen rekommenderas inte en sådan [36, s. 170]. Överlag ses en sådan höjning av deltagande som konstgjord och det omtalas att valdeltagande då inte längre kan ses som en indikator på det politiska engagemanget hos väljarkåren på samma sätt. Vad detta visar är att ett högt valdeltagande i sig inte nödvändigtvis är det allra viktigaste i den norska debatten. I alla fall inte om det sker med ”drahjelp” av stortingsvalet [36, s. 170]. Något som värderas högre tycks bland annat vara att val hålls oftare och särskilt att inte vissa förstagångsväljare ska behöva vänta till 22-årsåldern innan de får delta i sitt första val.

Det finns dock avvikande meningar i den norska debatten. Till exempel påpekar en av Makt- och demokratiutredningens medlemmar, precis som rapporten *Skilda valdagar och vårval* (Oscarsson 2001), att den norska valdebatten inför lokalvalen trots allt handlar om nationella politiska frågor samt att den svenska erfarenheten visar att den rikspolitiska debatten inte tycks bidra till

mindre interesse eller oppmärksamhet for de lokale frågorna [36, s. 171]. Han framhåller även argumentet att det kommunala sambandet är viktig: ”*en felles valgdag vil gi velgerne en mulighet til å stemme ut fra en helhetlig politisk vurdering. Den felles valgdagen vil få frem den klare sammenhengen som det er mellom nasjonale og lokale prioriteringer.*” [36, s. 171].

Precis som i många andra länder förekommer viss diskussion kring förslaget att sänka rösträttsåldern från 18 till 16 år. Ibland framhålls det som särskilt rimligt att den sänks just i lokala val [36, s. 137]. Diskussioner och förslag kring förstärkt decentralisering i form av större kommunal självstyrelse är också något som förekommer, liksom diskussioner kring hur ansvarsutkrävandet kan göras klarare [39]. Rent praktiska hinder som handikappanpassade vallokaler, möjligheter till elektronisk röstning samt att förlägga valdagen till söndagar diskuteras även av exempelvis Lokaldemokratikommissionen. Utökad information på hemspråk har även omnämnts [45].

Den offentliga diskussionen

I Norge har totalt sex informanter svarat. Utöver de fyra svaren från vår webbenkät har två telefonintervjuer genomförts.

Våra informanter ger inte intrycket av att valdeltagande är flitigt diskuterat i Norge. Möjligen uppmärksammas det i anslutning till själva valen, särskilt om deltagandet har varit ovanligt lågt.

Det som främst lyfts fram av de norska informanterna är legitimitetsaspekten – att det politiska systemets legitimitet skadas av ett lågt valdeltagande. Tilltron till hela det politiska systemet kan på så sätt skadas. Inte minst ses det som det låga valdeltagande hos förstagångsväljare och yngre i allmänhet som ett stort bekymmer. Om färre röstar i valen riskerar det politiska systemet att bli mer elitistiskt och allt fler att känna sig främmande inför det politiska systemet. Allmänt sett betraktas ett lågt politiskt intresse och politisk apati som skadligt.

Utöver väldigt allmänna formuleringar som en levande demokrati och en engagerad befolkning tycks två konsekvenser av högt valdeltagande vara de mest framträdande i den norska debatten: representation och legitimitet. Ett högre valdeltagande bedöms ge ett valresultat som är mer representativt för befolkningen som helhet samt stärka tilliten till de demokratiska institu-

tionerna och deras legitimitet. En av våra informanter formulerar detta som att ”Høy valgdeltagelse gir større legitimitet til avgjørelser truffet av folkevalgte organer”.

Ett flertal olika frågor angående valsystemet i Norge har diskuterats under de senaste åren. Liksom i många andra länder har en viss diskussion kring frågan om sänkt rösträttsålder från 18 till 16 år förts. Tekniska frågor kring rättvis mandatfördelning har även förekommit då vissa har kritiserat betydelsen av arealstorlek vid fördelning av antalet mandat. Enligt våra informanter har även andra regionalpolitiska frågor rörande fördelningen av befogenheter mellan stat och kommuner samt andra regionala organ diskuterats. Även viss begränsad diskussion om stärkta inslag av preferensröstning tycks ha förekommit.

3.3.6 Storbritannien

Valen i Storbritannien hålls på vardagar, vanligtvis på en torsdag. Aktiv registrering krävs och väljarna måste före valdagen registrera sig på nytt inför varje val (www.electoralcommission.org.uk). Möjligheter till poströstning finns efter ansökan till lokal myndighet. Många olika typer av försöksverksamheter pågår och har pågått runt om i Storbritannien. Detta innebär att det på vissa ställen i landet är möjligt att rösta via e-post, SMS eller telefon. Exempel på andra lokala försöksverksamheter är att all röstning sker via post. Valen är inte obligatoriska.

Utredningar och rapporter

I Storbritannien föreligger det i särklass mest omfattande skriftliga materialet. Ett stort antal omfångsrika dokument, rapporter och utredningar har producerats bara under de senaste fem åren. Det finns här inte möjlighet eller utrymme att göra hela detta material rättvis eller att genomföra en systematisk redogörelse för dessa dokument. Istället kommer de mest intressanta bitarna lyftas fram och den samlade skriftliga materialmängden karakteriseras som helhet snarare än att varje enskilt dokument beskrivs.

Tre huvudsakliga källor för skriftliga dokument och rapporter har varit till störst användning i Storbritannien. *Parliament and Constitution Centres* utredningssavdelning ger ut två serier av

kortare rapporter: *Research Papers och Standard Notes*. En del av dessa rör ämnen relaterade till valen. *The Power Inquiry* (ibland *Power Commission*) å andra sidan är i grunden en politiskt oberoende ideell organisation. Den har dock en sådan central roll och är så pass välkänd i diskussionen att jag valt att inkludera den trots att den saknar officiell status. Den är också känd under namnet "Make it an issue" (www.makeitanissue.org.uk), vilket egentligen är namnet på dess kampanj. Organisationens syfte är att arbeta för demokrati och att undersöka hur politiskt deltagande och engagemang kan ökas i Storbritannien. Den kanske viktigaste källan är dock *The Electoral Commission* som startades genom ett parlamentsbeslut år 2000. Den motsvarar ungefär den svenska Valmyndigheten, men förutom att administrera och kontrollera valen producerar den även många rapporter kring val och relaterade frågor samt fungerar som ett rådgivande organ åt regeringen.

Dessa tre källor har tillsammans producerat rapporter och utredningar kring ett brett spann av frågor som beaktar olika aspekter av valdeltagande. Bland annat finns från *The Electoral Commission* rapporter om politiskt engagemang bland unga, post-röstning, registreringsproceduren, röstplikt, politiskt engagemang mellan valen samt e-röstning. Rapporterna inkluderar såväl ytterst praktiskt inriktade texter som exempelvis studerar hinder för handikappade att rösta som mer teoretiskt inriktade rapporter om bland annat hur social och politisk exkludering hänger samman. Av parlamentets utredningsavdelning diskuteras utöver några av de redan nämna frågorna exempelvis sänkning av rösträttsåldern och hur modern teknik kan användas för att underlätta demokratiskt deltagande. *The Power Inquiry* har utöver detta i sin slutrapport [101] även bidragit med en helhetsöversyn av demokratins tillstånd i Storbritannien och en analys av hur en mängd lokala demokrati-försök har utvecklats och fungerat.

En del oro uttrycks över det sjunkande valdeltagandet. Störst oro tycks dock de låga nivåerna bland yngre medborgare framkalla. Samtidigt som många rapporter kommenterar det låga och sjunkande valdeltagandet är en del av dem också snara att påpeka att det politiska intresset och engagemanget som sådant egentligen inte har minskat. På samma sätt uttrycker många rapporter gärna att det låga deltagandet bland ungdomar inte betyder att de är ointresserade av politik, utan att det bara är de traditionella formerna för partipolitiken som framstår som mindre intressanta för de yngre. En del av detta känns säkert igen från den svenska

debatten. Ibland blir dock helhetsintrycket av de skriftliga dokumenten något paradoxalt. Bland annat då en rapport från *Electoral Commission* framhåller att det sjunkande valdeltagandet främst bör ses som ett tecken på ett sjunkande politiskt engagemang [72], medan andra rapporter framhåller att det inte finns några tecken på ett generellt minskat engagemang de senaste åren [77]. Samma något paradoxala intryck ges av att en del framhåller att det inte är det politiska intresset som gått ned utan att det låga valdeltagandet bland unga ska ses som ett uttryck för misstro mot den etablerade partipolitiken [53] medan andra visar att det politiska intresset är som lägst just bland de yngsta [59].

Av det generella intrycket är det dock tydligt att det är just det låga deltagande bland yngre väljare som oroar mest. Ibland nämns också minoritetsgrupper i samband med ungdomar [t.ex. 58].

I likhet med diskussionen i många andra länder uttrycks oftast inte heller i Storbritannien särskilt tydligt mer bestämt vad som är oroande med det sjunkande valdeltagandet eller vad de förväntade negativa konsekvenserna av denna utveckling är. De flesta konstaterar kort att det är oroande. I de fall oron specificeras framkommer oftast två saker: att legitimiteten för det demokratiska systemet kan minska [t.ex. 100] och att den politiska jämlikheten minskar och att makten därmed blir mer ojämnt fördelad i samhället [t.ex. 100 och 53].

På den positiva sidan nämns istället i någon enstaka rapport uttryckligen vad som är bra med ett högt valdeltagande: att utslaget blir ett bättre mått på opinionsläget i landet och att valen därmed blir mer representativa [81].

Bland andra värden som kan vara viktigare än ett högt valdeltagande återfinns ibland själva proceduren, att valen verkligen är fria och rättvisa – att det går rätt till [49]. Någon gång nämns även själva friheten i det demokratiska systemet som en grundval som inkluderar friheten att inte rösta [81]. Generellt engagemang i samhällsfrågor och politik ses även ibland som mer centralt än just själva valdeltagandet, liksom andra typer av opinionsyttringar genom exempelvis demonstrationer eller enskilda kontakter med lokalpolitiker [77].

Som redan tidigare har antytts har såväl sänkt rösträttsålder till 16 år som röstplikt diskuterats i flera av de ovan sammanfattade dokumenten. *The Power Inquiry* framlägger i sin slutrapport *Power to the People* [101] en mängd reformförslag. Bland annat inkluderar dessa förslag utökat lokalt självstyre, sänkt rösträttsålder till 16 år,

utökad initiativrätt till beslutande församlingar för enskilda medborgare, krav på medborgardeliberativa inslag i public service-media och inte minst att överge First-past-the-post-valsystemet. Det sistnämnda tycks ha debatterats en hel del i Storbritannien. *The Power Inquiry* själva väljer dock att inte sätta ned foten när det gäller exakt vilket system de vill se istället. Just det sjunkande valdeltagandet och känslan i First-past-the-post-system som ofta omtalas att många väljare känner att deras röst var bortkastad och inte räknas om de inte röstat på vinnaren är ett (bland många) argument *The Power Inquiry* tar upp som nackdelar med valsystemet.

Den offentliga diskussionen

I Storbritannien har vi fått kontakt med tre informanter på två olika dagstidningar. Två av dessa svarade via vår webbenkät och en telefonintervju genomfördes.

Det tycks förekomma en viss diskussion kring valdeltagande i Storbritannien, främst i samband med att val har hållits – antingen nationella eller lokala.

Till stor del är problemet med lågt valdeltagande att det ses som ett tecken på en generell brist på engagemang hos den brittiska allmänheten. Men oron för ökade skillnader i politisk representation mellan olika grupper i samhället är även närvarande då valdeltagandet är lägre bland exempelvis arbetarklass, unga och invandrare.

På den positiva sidan framkommer att ett högt valdeltagande tyder på ett allmänt högt politiskt intresse och ett engagemang för den demokratiska processen hos folket och är därmed att betrakta som ett allmänt hälsotecken för en demokrati. Högt valdeltagande ger även regeringen ett starkare mandat samt stärker legitimiteten hos systemet.

En anledning till att människor inte deltar i allmänna val som då och då omnämns är att det framstår som att vem som kommer att vinna valet redan är avgjort. Detta ses ibland som en konsekvens av valsystemet med enmansvalkretsar. En del kampanjer för att gå över till ett valsystem med proportionell representation istället har även förekommit. Då ett mer proportionellt valsystem har prövats i Skottland har en viss diskussion om detta förts.

Att döma av våra informanter tycks ibland diskussionerna kring lågt valdeltagande i Storbritannien haft en tendens att leda i rikt-

ning mot andra demokratimodeller än den valdemokratiska modellen för representativa demokratier. Till exempel då i riktning mot större inslag av direktdemokrati eller andra institutionella arrangemang som syftar till att låta medborgarnas åsikter få större genomslag även utanför de allmänna valen, bland annat i form av så kallade citizen juries.

Överlag har ett antal olika sätt att underlätta röstning och att göra det praktiskt lättare att delta i valen diskuterats. Detta inkluderar exempelvis utsträckta möjligheter till poströstning eller elektronisk röstning. Att sänka rösträttsåldern till 16 år har diskuterats även i Storbritannien.

3.3.7 USA

I USA hålls valen på en vardag. Närmare bestämt på tisdagen efter första måndagen i november. I princip alltså mellan 2 och 8 november. Valdeltagande är inte obligatoriskt. I övrigt varierar de exakta reglerna och praktikerna mellan olika delstater. Det förekommer i vissa stater att valdagen är en helgdag och att anställda har rätt till ledighet för att rösta. Aktiv registrering krävs. Emellertid har vissa steg tagits för att underlätta registrering, till exempel den så kallade "Motor Voter Act" från 1993 som innebär att registrering för att rösta ska finnas när körkort tas eller förnyas. Även vid vissa andra typer av myndighetskontakter ska röstregistrering automatiskt erbjudas. Det ska även vara möjligt att registrera sig via brev och det har gjorts vissa försök med att möjliggöra registrering och röstavgivande samma dag. En majoritet av delstaterna tillåter även någon form av poströstning.

Frågan om registrering är viktig i USA. Skillnaden mellan valdeltagande beräknat bland de registrerade och bland de i röstberättigad ålder (Voting Age Population) är också ovanligt stor i landet. Även om skillnaden har krympt över tid är valdeltagandet räknat bland befolkningen i röstberättigad ålder fortfarande omkring femton procentenheter lägre än valdeltagandet bland de registrerade. För 30–40 år sedan var skillnaden dock hela 25–30 procentenheter.

Utredningar och rapporter

När det gäller skriftliga dokument i USA har det varit överraskande svårt att finna relevanta utredningar och rapporter. Det finns däremot en uppsjö texter som uteslutande behandlar valdeltagande från ett tekniskt och administrativt perspektiv eller ur rättssäkerhetssynvinkel.

Ett flertal viktiga organisationer av olika slag som ägnar sig åt nära angränsande uppgifter har dock påträffats och ett antal dokument och rapporter från dessa har studerats. En relativt viktig organisation tycks till exempel NASS (National Associations of Secretaries of State, www.nass.org) vara. Även om organisationen verkar sakna formell makt är det en betydelsefull sammanslutning av högre tjänstemän inom varje delstat. De ansvarar bland annat för att administrera valen och bistå med råd, samordning och andra tjänster i samband med detta. Formellt sett är det en sorts ideell förening som är ”professional and non-partisan”.

Även EAC (The U.S. Election Assistance Commission, www.eac.gov) som bildades 2002 genom *Help America to Vote Act* är av visst intresse i detta sammanhang. EAC ska fungera som en informationscentral och en resurs för information och granskning av procedurer som rör administrationen av federala val. Arbetet består exempelvis av att ta fram guider och råd för hur administrationen av val bör gå till samt andra administrativa uppgifter.

Revisionsorganisationen GAO (U.S. Government Accountability Office, www.gao.gov) är ett obereonde organ som har producerat vissa texter rörande valen. Dess uppgifter är att kontrollera den federala nivån när det gäller exempelvis ekonomisk skötsel och att de verkställande organen sköter sitt jobb i övrigt.

Amerikanska justitiedepartementets avdelning för val (www.usdoj.gov/crt/voting/) tillhandahåller också en del information om relevanta frågor. Emellertid är denna information uteslutande fokuserad på att informera om till exempel gällande lagstiftning och rättigheter. Även CRS (Congressional Research Service) har skrivit en del rapporter om val och valsyste­met, det mesta fokuserar emellertid på annat än valdeltagande, till exempel hur systemet med elektor­er fungerar.

Inte heller den amerikanska motsvarigheten till vår svenska valmyndighet – FEC:s (Federal Election Commission, www.fec.gov) har producerat dokument eller rapporter som berör vårt egentliga intresseområde: valdeltagande och synen på och värdet av detta.

FEC:s uppdrag sedan den bildades 1975 består i att administrera, övervaka och upprätthålla den federala valkampanjslagen som styr finansieringen av federala val. Kommissionen består av sex medlemmar som utses av presidenten och godkänns av senaten.

En rapport av NASS från 2003 [114] ger en synnerligen dystert bild av läget när det gäller ungdomar. Bland annat visas på undersökningar som gett för handen att färre än en av fem 18–24 åringar röstade 1998 och att endast 33 procent i samma åldergrupp röstade 2000 trots det jämna och högprofilerade valet [114].

Förklaringar till det särskilt låga deltagandet bland ungdomar som tas upp av NASS [114] inkluderar bland annat att ungdomar känner sig ignorerade av politiker, att de känner att deras röster inte spelar någon roll samt att de saknar både intresse och information för att rösta.

NASS [114] tar upp att det är önskvärt att medborgarskapet ses som en möjlighet till engagemang generellt. Detta är dock inte ett alternativ till valdeltagande, utan snarare ett mer generaliserat värde som framförs.

Det konstateras i samma rapport att traditionella åtgärder inte verkar bita på ungdomsgruppen för att höja intresset och valdeltagandet, men några specifika nya åtgärder föreslås inte. Det som diskuteras i många dokument och rapporter är istället hur registreringsproceduren skulle kunna förenklas och hur medborgarnas rätt att få rösta om de vill – utan att hindras eller diskrimineras – kan säkerställas.

Den offentliga diskussionen

I USA har totalt tre informanter deltagit i studien, samtliga genom att besvara vår webbenkät. Våra informanter framför att det förekommer ett visst mått av diskussion kring valdeltagande, både i anslutning till val och vid andra tidpunkter. Särskilt kan detta hända då en del kandidater beroende på omständigheterna (demografiska bland annat) har som en central del i sin valstrategi att öka valdeltagandet då de upplever sig tjäna röster och få en konkurrensfördel av högre deltagande.

En diskussion som förekommit handlar också om huruvida valdeltagandet verkligen är sjunkande då olika mätmetoder och definitioner ger delvis olika resultat. Det handlar bland annat om att ta fram mer exakta siffror på inte bara storleken av befolkningen i

röstberättigad ålder, utan på den faktiskt röstberättigade befolkningens storlek (dvs. med bland annat icke-medborgare och vissa dömda brottslingar borträknade, för mer information om detta, se *The United States Elections Project*, <http://elections.gmu.edu/>).

De främsta problemen med lågt valdeltagande tycks enligt våra informanter vara att det uttrycker politisk apati eller politiskt desillusionerade medborgare. Att minoritetsgrupper och unga inte röstar i lika stor utsträckning omnämns även ibland, vilket betraktas som problematiskt då vinnaren av ett val därför inte nödvändigtvis representerar en verklig majoritet av folket.

Vad som egentligen är värdefullt med valdeltagande verkar inte vara något som tas upp i den offentliga diskussionen i någon större utsträckning, detta tycks istället vara en diskussion förbehållen specialister, eller som en av våra informanter i USA uttrycker det: *"experts and academics consider it, but the ordinary person probably not too much"*. Värden som ändå nämns av våra informanter är allmänna värden som att hela befolkningen ska tas hänsyn till och spela en roll för landets politiska välbefinnande och att alla ska inkluderas i den demokratiska processen. En informant framhåller också att andra värden som förekommer och ibland kan ses som viktigare än ett högt valdeltagande är att valproceduren i sig är rättvis och korrekt genomförd: *"That everyone who wants to vote can, and that their vote is counted properly"*.

4 Slutsatser

Rapportens första avsnitt rörande valdeltagandenivåer i olika länder samt aktuella trender i valdeltagande över tid visade att valdeltagandet i flertalet länder är sjunkande, åtminstone sett över längre tid. Tendensen är något mindre tydlig om vi endast ser till de senaste valen och i många västländer till och med stigande. I ett längre perspektiv är bilden dock relativt tydlig: valdeltagande har minskat. Denna slutsats gäller i alla de tre typer av val denna rapport behandlar.

Dock bör denna bild nyanseras något då det står klart av genomgången i rapportens första del att bilden av det sjunkande valdeltagandet är förenklad. Det är tydligt att det finns stora skillnader mellan olika länder såväl som mellan olika tidpunkter och mellan olika typer av val. Det högsta valdeltagande som återfinns i vårt urval under den aktuella tidsperioden är Maltas rekordnivå på hela 97 procent i de nationella parlamentsvalen 1996 medan det lägsta observerade deltagandet är Slovakien 17 procent i landets första val till Europaparlamentet 2004. Således ett avstånd på hela 80 procentenheter. Runt om i Europa och USA finns alltså en mycket stor spännvidd i valdeltagande.

Den stora spridningen mellan olika länder är även ett mönster som återkommer i alla de tre typer av allmänna val som undersöks i föreliggande rapport: europaparlamentsval, nationella parlamentsval och lokalval. När det gäller valdeltagandet i valen till Europaparlamentet är det inte alla länder som uppvisar ett lika lågt deltagande. Exempelvis deltar omkring 70 procent av de röstberättigade i Italien, omkring 50 procent i Frankrike och cirka 90 procent i röstpliktsländerna Belgien och Luxemburg. Även i lokalvalen finns stora skillnader mellan länder där deltagandet i Danmark mestadels har legat runt 70 procent, i Sverige numera omkring 80 procent och i Storbritannien mestadels mellan 35 och 40 procent. Som framgick av figur 1 i rapportens första del gäller

den tidigare nämnda stora spridningen mellan länder även i de nationella parlamentsvalen. De senaste åren har exempelvis länder med ett relativt sett lågt valdeltagande som Schweiz och Polen legat på mellan 40 och 46 procent medan länder i mellanskiktet som exempelvis Finland, Tjeckien och Spanien legat mellan 65 och 75 procent och länder med ett jämförelsevis högt deltagande som Malta, Luxemburg och Belgien alla legat över 90 procent.

Även när det gäller utvecklingstendenserna över tid finns stora skillnader mellan länderna i alla tre typerna av val. I europaparlamentsvalen finner vi ett tydligt och stegvis sjunkande valdeltagande i till exempel Portugal, Frankrike och Nederländerna medan både Danmark och Belgien uppvisar en konstant deltagandenivå över tid. I de nationella valen finns i flertalet länder sedan lång tid en neråtgående trend. Även här finns dock stora skillnader. I Italien och Irland är den neråtgående tendensen endast relativt svag medan bland annat Schweiz och Österrike har erfarit ett något starkare minskat deltagande. Bland de länder där den neråtgående trenden i valdeltagande varit snabbast finner vi istället flera av de nyligen demokratiserade länderna i Baltikum och Centraleuropa som exempelvis Estland, Lettland, Tjeckien och Slovakien samt Slovenien. En del västeuropeiska länder som Frankrike, Portugal, Finland, Schweiz och Österrike har emellertid sett en lika stor minskning av valdeltagandet, men utspridd över längre tid.

Det är även tydligt att trenden, åtminstone på kort sikt, nu har vänt i stora delar av de etablerade västeuropeiska demokratierna. En svag ökning av valdeltagande har i de senaste valen kunnat ses i många länder, bland annat Island, Italien, Norge, Sverige, Spanien och Storbritannien.

Rapportens första del klargjorde även att det inte är självklart att utvecklingen alltid går åt samma håll i olika typer av val inom samma land. Vi kunde konstatera att deltagandets utveckling endast i en relativt låg andel av fallen har gått åt samma håll i både europaparlamentsval, lokalval och nationella val. På lång sikt uppvisade endast 37,5 procent en konsistent trend på de tre nivåerna av val och på kort sikt 55 procent. Överensstämmelsen mellan utvecklingstendenserna på nationell och lokal nivå var dock klart bättre än på alla tre nivåerna. Om vi enbart ser till överensstämmelsen mellan utvecklingen av valdeltagandet på nationell och lokal nivå har 75 procent en konsistent trend på lång sikt och något färre fall, 66,7 procent, på kort sikt. Även här finner vi alltså en något komplicerad bild. Å ena sidan är det uppenbarligen inte

särskilt ovanligt att trenderna går åt olika håll i val på olika nivåer inom samma land. Å andra sidan är överensstämmelsen mellan deltagandets riktning i just val på nationell och lokal nivå relativt god – åtminstone när det gäller trendens riktning. Vilka de olika determinanter som kan förklara de stundtals skilda trenderna på olika nivåer är ligger dock utanför denna rapportens räckvidd.

Utöver att det finns en långsiktig generell trend mot lägre valdeltagande i många länder har denna rapport även fått fram en mer nyanserad och komplex bild. De viktigaste slutsatserna från rapportens första del sammanfattas i punktform nedan.

- Generellt har valdeltagandet minskat, åtminstone sett över längre tid.
- Det finns en stor spridning i valdeltagande vad gäller såväl nivå som utvecklingstendens.
- I många nya demokratier sjunker valdeltagandet som snabbast.
- I de senaste valen har valdeltagande ökat igen i många väst-europeiska demokratier.
- Det är inte givet att trenderna på olika nivåer inom ett land går åt samma håll.

Det samlade intrycket från genomgången av diskussionen om valdeltagande i olika länder – i form av politiska journalisters bedömning av den offentliga diskussionen samt offentliga rapporter och utredningar – är att mer utförliga eller explicita resonemang kring värdet av valdeltagande lyser med sin frånvaro. Det uttalas för det mesta inte särskilt tydligt vare sig varför ett högt eller stigande valdeltagande är bra eller varför ett lågt eller sjunkande valdeltagande är dåligt. Att så är fallet tycks istället snarast underförstått. Dock förekommer en del tämligen allmänna formuleringar i många länder om både faran med minskat deltagande och värdet av högt deltagande. Det handlar då oftast om saker som att ett sjunkande valdeltagande är ett tecken på en kris för demokratin eller en kris för den politiska representationen (t.ex. i Frankrike). Ett lågt valdeltagande sägs även ibland kunna skada legitimiteten hos det demokratiska systemet och därmed för de politiska besluten (t.ex. på Irland). Denna typ av allmänna formuleringar klargör dock inte särskilt väl hur värdet av valdeltagandet betraktas. Om sjunkande valdeltagande är ett tecken på en demokrati i kris, är då demokratin i kris just på grund av det låga valdeltagande eller är det bara en indikator på ett mer allmänt tillstånd av ”demokratikris”? Är det

kanske bristen på intresse för politik, som valdeltagande blott är en indikator på, som är det som egentligen i sig är negativt för demokratin? Likaså uppstår en oklarhet när legitimiteten hos det politiska systemet sägs skadas av sjunkande valdeltagande. Är då problemet med det låga valdeltagandet enbart att det rubbar människors förtroende för systemet och deras uppfattning om de politiska beslutens effektivitet, vilket kan minska effektiviteten hos verkställigheten och efterlevnaden av besluten? I så fall är det återigen inte det låga deltagandet i sig som är problemet, utan andra konsekvenser som det medför. Ett utbrett bekymmer över och oro för sjunkande valdeltagande kan ses i materialet från de undersökta länderna. Emellertid är det fortfarande oklart närmare bestämt *varför* det sjunkande valdeltagandet är oroande. Generellt är dock den mest frekvent omnämnda negativa konsekvensen av sjunkande eller lågt valdeltagande i de olika länderna att det politiska systemets legitimitet skadas.

På myntets andra sida – vad som är värdefullt med ett högt eller stigande valdeltagande – är detta mestadels en ren parallell till de tidigare nämnda negativa konsekvenserna av lågt deltagande. De goda värden som länkas till valdeltagande i den offentliga diskussionen i de olika länderna är främst stärkt legitimitet för det politiska systemet, men inte sällan omnämns även förbättrad politisk jämlikhet och en jämnare maktfördelning. Att folkviljan återspeglas bättre om fler medborgare deltar i de allmänna valen, att valutslaget blir mer representativt för folkets åsikter, är också ett argument som förekommer (t.ex. på Irland). Exakt *hur* det högre valdeltagandet är tänkt att leda till att valutslaget blir mer representativt för medborgarkollektivet som helhet framgår inte de gånger detta argument framkommer. Så sker naturligtvis inte per automatik. Huruvida valutslaget blir mer eller mindre representativt för samtliga röstberättigade beror istället mer på sammansättningen av väljarna, dvs. vilka som röstar (och vilka som inte röstar). Hur jämnt spritt valdeltagandet är bland samtliga röstberättigade betyder sannolikt mer för utslagets representativitet än själva andelen som röstar.¹ Endast under förutsättning att ett högre deltagande alltid innebär ett jämnare spritt deltagande gäller alltså att ett sjunkande valdeltagande medför negativa konsekvenser för valutslagets representativitet. I praktiken brukar dock riskerna att vissa grupper eller åsikter blir underrepresenterade anses vara

¹ Detta är även poängen i det Westerståhlska tankeexperimentet som återges på s. 39.

mindre ju högre deltagandet är (se t.ex. Lijphart 1997; Oscarsson 2001).

En befolkningsgrupp som visat sig stå särskilt i fokus för bekymren över det sjunkande valdeltagande i många länder är ungdomar (t.ex. på Irland, i Norge, Storbritannien och USA). Flera anledningar till detta skymtar i det genomgångna materialet. Den främsta är att deltagandet ofta är som lägst bland just yngre väljare jämfört med andra befolkningsgrupper. På samma sätt utmärker sig ofta minoritetsgrupper som invandrare. Ett ytterligare argument för att det låga deltagandet bland unga är särskilt bekymmersamt är att de som i dag är de yngsta väljarna imorgon kommer att utgöra basen i väljarkåren. Om de inte ändrar sitt beteende när de blir äldre kommer alltså valdeltagandet att bli än lägre i framtiden när tidigare generationer ersätts med senare.

I många länder utgörs även diskussionen om valdeltagande till stora delar av tekniskt-praktiska resonemang. Det kan då till exempel handla om hur väljarregister ska sammanställas eller hur registreringsproceduren ska utformas (t.ex. USA och Irland) eller om nattöppna vallokaler (Nederländerna). När det gäller åtgärder mot det sjunkande deltagandet av mer principiell natur är de mest framträdande förslagen röstplikt och sänkt rösträttsålder (t.ex. Frankrike, Irland, Storbritannien). Huruvida dessa båda förslag är på väg att förverkligas inom en snar framtid eller inte är svårt att bedöma.

Stundtals kan även en tendens till ”närsynthet” skönjas där de senaste trenderna och hur valdeltagandet förändrats i det senaste valet präglar diskussionen om valdeltagande i stor utsträckning. Det kanske främsta exemplet på detta är diskussionen i Frankrike där det låga valdeltagandet i första omgången av presidentvalet 2002, vilket anses ha bidragit till att den högerextreme Jean-Marie Le Pen gick vidare till andra valomgången istället för en vänsterkandidat, i stor utsträckning tycks ha präglat diskussionen därefter. En av de faror med lågt valdeltagande som oftast påpekas i Frankrike är därmed att det underlättar för extrempartier att nå framgångar.

Som synes är det mest framträdande resultatet av genomgången i rapportens andra del att någon större diskussion om valdeltagande på en mer principiell nivå, om värdet av valdeltagande och faran med sjunkande deltagande, inte förekommer. Några konkurrerande värden, exempelvis i linje med kvalitetsargumentet som presenterades i avsnittet om forskningens syn på värdet av valdel-

tagande, förekommer inte heller i debatten. Överlag tas det värdefulla i ett högt valdeltagande för givet och motiveras eller ifrågasätts sällan. Detta huvudresultat nyanseras dock något av de ytterligare tendenser som syns i materialet. De viktigaste slutsatserna från rapportens andra del sammanfattas i punktform nedan.

- Utförliga resonemang eller analyser av vad som, mer konkret, utgör en fara med lågt valdeltagande eller vad som är gott med högt deltagande, lyser i stort sett med sin frånvaro och uttalas ytterst sällan. Istället präglas diskussionen av underförstådda förgivettaganden och svepande formuleringar kring att förändringar av valdeltagandenivåer är ”ett hot mot demokratin” respektive ”en seger för demokratin”.
- Två dominerande positiva värden med högt valdeltagande framträder i materialet: stärkt legitimitet för systemet och förbättrad politisk jämlikhet (jämnare maktfördelning). Mer sällan nämns även förbättrad representativitet.
- Det finns en klar tendens till att oro sig mest för det låga deltagandet bland yngre, ibland även bland minoritetsgrupper.
- Såväl röstplikt som sänkt rösträttsålder diskuteras i många länder, men till synes inte på allvar.
- Diskussionen präglas i många länder även till stora delar av tekniska detaljer kring att underlätta valdeltagande, t.ex. rörande registreringsprocedurer och tillgänglighet.
- Det finns en tendens till ”närsynthet” i debatten där det som hänt nära i tiden betraktas som det viktigaste och som utmärkande för demokratins tillstånd.

Referenser

Litteratur

- Almond, G. A. and S. Verba (1963). *The Civic Culture*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Bennulf, M. and P. Hedberg (1999). "Utanför demokratin: Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter" i E. Amnå (1999) *Valdeltagande i förändring: Demokratiutredningens forskarvolym XII*. SOU 1999:132. Stockholm, Justitiedepartementet.
- Dalton, R. J. and M. P. Wattenberg (2000). *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford, Oxford University Press.
- Davidsson, L. (2006). *Valsystem och representationseffekter – en jämförande studie av 25 länder*, Grundlagsutredningen. SOU 2007:40.
- Ersson, S. and J. Wide (2001). "Valdeltagandet i Sverige: variation i tid och rum." i C. Jönsson (2001) *Rösträtten 80 år*. Stockholm, Riksbankens Jubileumsfond och Justitiedepartementet: 149–168.
- Franklin, M. N. (1996). "Electoral Participation." i L. LeDuc, R. G. Niemi and P. Norris (1996) *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks, Calif., SAGE.
- Franklin, M. N. (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gilljam, M. and J. Hermansson (2003). *Demokratins mekanismer*. Malmö, Liber.

- Grofman, B. and A. Lijphart, Eds. (1986). *Electoral Laws and their Political Consequences*. New York, Agathon Press.
- Hedberg, P., H. Oscarsson, et al. (2001). "Lågt valdeltagande." i S. Holmberg, P. Hedberg, H. Oscarsson et al (2001) *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Hirczy, W. (1995). "Explaining near-universal turnout: The case of Malta." *European Journal of Political Research* 27(2): 255–272.
- Holmberg, S. (1990). "Att rösta eller inte rösta." i M. Gilljam and S. Holmberg (1990) *Rött blått grönt: En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm, Bonniers.
- Holmberg, S. and H. Oscarsson (2004). *Väljare : Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm, Norstedts Juridik.
- IDEA (2004). *Voter Turnout in Western Europe since 1945*. Stockholm, IDEA.
- Jackman, R. W. and R. A. Miller (1995). "Voter Turnout in the Industrial Democracies During the 1980s." *Comparative Political Studies* 27: 467–492.
- Lipset, M. S. (1960). *The Political Man: The Social Bases of Politics*. New York, Doubleday.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge, Cambridge University Press.
- McDonald, M. P. and S. Popkin (2001). "The Myth of the Vanishing Voter." *American Political Science Review* 95(4): 963–974.
- Norris, P. (2003). *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Oscarsson, H., Ed. (2001). *Skilda valdagar och vårval*. SOU 2001:65. Stockholm, Justitiedepartementet.
- Oscarsson, V. (1976). "Politisk deltagande." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 79(3): 185–208.
- Oscarsson, S. (2003). *Vem röstar och varför? En analys av valdeltagandet i 2002 års kommunfullmäktigeval*. Stockholm, Justitiedepartementet.
- Powell, B. J. G. (1986). "American Voter Turnout in a Comparative Perspective." *American Political Science Review* 80: 17–43.

- Rosema, M. (2007 kommande). "Low turnout: Threat to democracy or blessing in disguise? Consequences of citizens' varying tendencies to vote." *Electoral Studies*.
- Strömblad, P. (2003). *Politik på stadens skuggsida*. Uppsala, Uppsala Universitet.
- Teorell, J. (2001). Kan politiken bli en plikt? Om tvång, lotterier och demokrati. *SNS författningsprojekt*. Uppsala, Statsvetenskapliga institutionen.
- Teorell, J. and A. Westholm (1999). "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre." i E. Amnå (1999) *Valdeltagande i förändring. Demokratiutredningens forskarvolym 12*. SOU 1999:132. Stockholm, Justitiedepartementet.
- Westerståhl, J. (1994). "En kommentar." *Statsvetenskaplig tidskrift* 97(2): 208–209.

Dokument¹

Frankrike

1. Cevipof (2006) *Abstentionisme, votants décidés ou encore indécis: les clés de la mobilisation électorale*.

Irland

2. The Democracy Commission (2004) *Active citizenship in contemporary democracy*.
3. The Democracy Commission (2004) '*Changing turnout trends?*' – an analysis of the 2004 citizenship referendum, *European and Local Elections*.

¹ Nedan listas de dokument som utgör underlaget till denna rapportens andra del – att undersöka diskussionen om valdeltagande i andra länder. Här frångås därför principen att endast de källor som refereras i rapportens huvudtext inkluderas i källförteckningen. Istället listas samtliga dokument av intresse för rapportens ämne som har undersökts oavsett om det explicit refereras till samtliga dessa dokument eller ej. Förkortningen [www] används i dokumentlistan för att ange att denna källa inte utgörs av en självständig text som finns publicerad i tryckt form, utan att denna rapport istället har tagit del av källans uppgifter i form av en hemsida på Internet. Fullständiga Internetadresser anges inte här av utrymmesskäl, men kan vid förfrågan fås från författaren.

4. The Democracy Commission (2004) *Democratic Strategies for Reducing Inequality*.
5. The Democracy Commission (2005) *Approaches to Cultural and Ethnic Diversity And the Role of Citizenship in promoting a more inclusive Intercultural Society in Ireland*.
6. The Democracy Commission (2004) *Disempowered and Disillusioned but not disengaged – Democracy in Ireland*.
7. The Democracy Commission (2005) *Briefing paper on themes for the National Consultative Conference 2005 ‘New Directions for Irish Democracy’*.
8. The Democracy Commission (2005) *Comments by Seamus Dooley to the Democracy Commission Media Seminar*.
9. The Democracy Commission (2005) *Democracy and the Media*.
10. The Democracy Commission (2005) *The Report of the Democracy Commission*.
11. The Democracy Commission (2005) *What the papers said: Analysis of Media Coverage of 2004 European Elections*.
12. The Department of the Environment, Heritage and Local Government (2000) *Electoral Amendment Bill, 2000*.
13. The Department of the Environment, Heritage and Local Government [www] (April 2007) *Local elections*.
14. Institute for Public Administration [www] (April 2007) *From ballot box to council chamber: A commentary on the Local Government Elections 2004*.
15. Referendum Commission (2002) *The Treaty of Nice*.

Nederländerna

16. Adviescommissie inrichting verkiezingsproces [www] (April 2007).
17. CBS (2002) *Dutch general election breaks three records*.
18. CBS (2003) *More political awareness in 2002*.
19. CBS (2006) *Nearly 12 million potential voters in March municipal council elections*.
20. Dutch social-liberal party Democraten 66 [www] (April 2007) *D66 – Homepage*.
21. Forum voor democratische ontwikkeling [www] (April 2007).

22. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties [www] (April 2007) *The ideal politician is not frightened for the gap.*
23. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties [www] (April 2007) *Contents page: Policy twists now for persons.*
24. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties [www] (April 2007) *Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.*
25. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties [www] (April 2007).
26. The Netherlands Citizens' Assembly (2006) *One vote – offering more choice.*
27. Onze Democratie (2006) *De Staat van Onze Democratie 2006.*
28. Kiesraad (2005) *Preventing corruption and fraud in Dutch elections.*
29. Kiesraad (2006) *Verkiezingen 2006–2007 Antwoorden op de meest gestelde vragen.*
30. WRR (2004) *De staat van de democratie.*

Norge

31. Lokaldemokratikommisjonen – Konferanse: Lokaldemokrati i endring (2005) *Brukerdemokrati-økt medvirkning?*
32. Lokaldemokratikommisjonen – Konferanse: Lokaldemokrati i endring (2005) *Demokratipolitikk i norske kommuner?*
33. Lokaldemokratikommisjonen – Konferanse: Lokaldemokrati i endring (2005) *Lokalbefolkningen som ressurs.*
34. Lokaldemokratikommisjonen – Konferanse: Lokaldemokrati i endring (2005) *Media og lokaldemokrati – hva gjer lokalpolitikk til mediastoff?*
35. Lokaldemokratikommisjonen – Konferanse: Lokaldemokrati i endring (2005) *Utfordringer for lokaldemokratiet.*
36. NOU (2001:3) *Velgere, valgordning, valgte.*
37. NOU (2003:19) *Makt og demokrati-Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen.*
38. NOU (2005:6) *Samspill og tillit: Om staten og lokaldemokratiet.*
39. NOU (2006:7) *Det lokale folkestyret-i endring?*

40. Statistisk Sentralbyrå (2001) *Innvandrerne og politiske valg: fra objekt til subjekt.*
41. Statistisk Sentralbyrå (2002) *Synkende valgdeltakelse.*
42. Statistisk Sentralbyrå (2004) *Laveste valgdeltakelse siden 1922.*
43. Statistisk Sentralbyrå (2005) *Lokalvalget 2003 – Valgdeltakelse blant norske statsborgere med innvandrerbakgrunn og utenlandske statsborgere med stemmerett.*
44. Statistisk Sentralbyrå (2006) *Politisk deltaking – eller bare på en annen måte?*
45. Statistisk Sentralbyrå (2006) *Valgdeltakelsen blant norske statsborgere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ved Stortingsvalget 2005.*

Storbritannien

46. Department for Constitutional Affairs (2004) *The Government's Response to the Electoral Commission's Report: Delivering Democracy? The future of postal voting.*
47. The Electoral Commission (2001) *Election 2001: the official results.*
48. The Electoral Commission (2002) *Making an impact – The local promotion of electoral issues.*
49. The Electoral Commission (2002) *Modernising Elections – A strategic evaluation of the 2002 electoral pilot scheme.*
50. The Electoral Commission (2002) *Polls Apart – A Future for Accessible Democracy.*
51. The Electoral Commission (2002) *Reinvigorating Local Democracy? Mayoral Referendums in 2001.*
52. The Electoral Commission (2002) *The implementation of electronic voting in the UK.*
53. The Electoral Commission (2002) *Voter engagement and young people.*
54. The Electoral Commission (2002) *Voter engagement among black and minority ethnic communities.*
55. The Electoral Commission (2002) *Periodic and further electoral reviews.*
56. The Electoral Commission (2003) *Public opinion and the 2004 elections.*
57. The Electoral Commission (2003) *Voting for a change: An Electoral law modernisation programme.*

58. The Electoral Commission (2003) *The electoral registration process.*
59. The Electoral Commission (2003) *Attitudes towards Voting and the Political Process in 2003.*
60. The Electoral Commission (2004) *Delivering Democracy? The future of postal voting.*
61. The Electoral Commission (2004) *Rules of Engagement? Participation, Involvement and Voting in Britain.*
62. The Electoral Commission (2004) *Youth participation in the democratic process.*
63. The Electoral Commission (2004) *The June 2004 elections – The public's perspective.*
64. The Electoral Commission (2004) *Gender and political participation.*
65. The Electoral Commission (2004) *An audit of political engagement – full report.*
66. The Electoral Commission (2005) *Election 2005: engaging the public in Great Britain.*
67. The Electoral Commission (2005) *Social exclusion and political engagement.*
68. The Electoral Commission (2005) *Understanding electoral registration.*
69. The Electoral Commission (2005) *Election 2005 – Turnout How many, who and why?*
70. The Electoral Commission (2006) *4 May 2006 local elections in England.*
71. The Electoral Commission (2006) *2006 local elections: public opinion.*
72. The Electoral Commission (2006) *An audit of political engagement 3.*
73. The Electoral Commission (2006) *Compulsory voting around the world.*
74. The Electoral Commission (2006) *Electoral reviews evaluation 2006.*
75. The Electoral Commission (2006) *Public opinion research: Winter 05/06.*
76. The Electoral Commission (2006) *Turnout – Fact sheet.*
77. The Electoral Commission (2007) *An audit of political engagement 4.*
78. Committee on Standards in Public Life (2007) *Review of The Electoral Commission.*

79. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (1998) *Voting Systems – The Government's Proposals*.
80. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (1998) *Voting Systems: The Jenkins Report*.
81. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2003) *Compulsory Voting*.
82. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2004) *All-postal voting*.
83. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2004) *e-Democracy*.
84. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2004) *Electoral performance of far-right parties in the UK*.
85. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2004) *The European Parliamentary and Local Elections (Pilots) Bill: recent developments*.
86. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2004) *Thresholds in Referendums*.
87. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *Electoral Administration Bill: changing the election deposit threshold*.
88. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *Electoral franchise: who can vote?*
89. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *Electoral Register*.
90. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *The Budget, the Finance Bill and elections*.
91. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *The Electoral Administration Bill 2005–06*.
92. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2005) *The Franchise and Immigration Status*.
93. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2006) *General Election 2005*.
94. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2006) *The Electoral Administration Act 2006*.
95. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2006) *The Electoral Administration Bill 2005–06 – a note on the Bill's progress*.
96. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2007) *Convicted prisoners and the franchise*.

97. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2007) *Postal Voting and Electoral Fraud*.
98. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2007) *Reduction in voting age*.
99. The House of Commons Library, Parliament and Constitution Centre (2007) *The electoral commission*.
100. The Power Inquiry (2005) *Beyond the Ballot – 57 Democratic Innovations from Around the World*.
101. The Power Inquiry (2006) *Power to the People – The report of Power: An Independent Inquiry Into Britain's Democracy*.
102. The Secretary of State for the Home Department (1998) *The Report of the Independent Commission on the Voting System 1998*.

USA

103. Congressional Research Service Reports [www] (April 2007) *The Electoral College: How It Works in Contemporary Presidential Elections*.
104. EAC (1997) *Journal of Election Administration – Volume 18 (1997)*.
105. EAC (2003) *U.S. Election Assistance Commission Fiscal Year 2003 Annual Report*.
106. EAC (2004) *Human Factors Report: Improving the Usability and Accessibility of Voting Systems and products*.
107. EAC (2005) *The Impact of the National Voter Registration Act on Federal Elections 2003–2004*.
108. EAC [www] (April 2007) *U.S. Election Assistance Commission Fiscal Year 2004 Annual Report*.
109. EAC [www] (April 2007) *U.S. Election Assistance Commission Fiscal Year 2005 Annual Report*.
110. EAC [www] (April 2007) *U.S. Election Assistance Commission Fiscal Year 2006 Annual Report*.
111. U.S. Government Accountability Office [www] (April 2007) *Elections – Perspectives on Activities and Challenges Across the Nation*.
112. U.S. Government Accountability Office [www] (April 2007) *Elections – The Nation's Evolving Election System as Reflected in the November 2004 General Election*.

113. NASS – National Associations of Secretaries of State [www] (April 2007) *Open Letter to Members of Congress.*
114. NASS – National Associations of Secretaries of State [www] (April 2007) *New Millennium Young Voters Project.*
115. NASS – National Associations of Secretaries of State [www] (April 2007) *New Millennium Best Practices Survey.*
116. US Department of State [www] (April 2007) *A framework for evaluating reform proposals.*
117. US Department of State [www] (April 2007) *Congressional Authority to standardize national election procedures.*
118. US Department of State [www] (April 2007) *Election Projections: First Amendment Issues.*
119. US Department of State [www] (April 2007) *Election reform and Electronic voting System.*
120. US Department of State [www] (April 2007) *Elections Reform: Overview and Issues.*
121. US Department of State [www] (April 2007) *Electronic voting offers opportunities and present challenges.*
122. US Department of State [www] (April 2007) *Executive Branch Power to Postpone Elections.*
123. US Department of State [www] (April 2007) *Internet Voting.*
124. US Department of State [www] (April 2007) *Issues of Democracy – Fair and free elections.*
125. US Department of State [www] (April 2007) *Status and use of federal voting equipment standards.*

Appendix

Tabell A.1 Valdeltagande i lokalval, del I

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Danmark													71,1
Finland				74,0				70,5				70,9	
Frankrike													
Irland				74,0				70,5				70,9	
Norge			72,1				69,4				66,0		
Portugal		71,4			63,9				60,9				60,9
Spanien											62,8		
Storbritannien													
Sverige		89,6			87,8			84,0			84,3		
Tyskland	79,3			73,9		72,9	79,5		75,9	73,8	69,4		66,9
Österrike													
Nederländerna						73,2				62,3			

Tabell A.2 Valdeltagande i lokalval, del II

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Danmark				70,1				85,0				69,4	
Finland			61,3				55,9				58,6		
Frankrike		58,8			55,0			56,1			66,5		
Irland						54,1					60,0		
Norge	62,8					60,4				59,1			
Portugal				60,1				60,1				61,0	
Spanien	69,9					63,6				67,4			
Storbritannien	41,9					35,3			33,0		40,0		36,0
Sverige	84,4				78,6				77,9				79,4
Tyskland	71,8	61,2			70,4	57,1		61,3		54,2	52,7		51,1
Österrike		83,1	68,5	82,1	88,2	73,9	75,5	74,7		77,8	76,8	68,7	
Nederländerna	65,3				58,9				58,0				58,2

Tabell A.3 Valdeltagande i nationella parlamentsval, del I

Tabell A.4 Valdeltagande i nationella parlamentsval, del II

Tabell A.5 Valdeltagande i nationella parlamentsval

<i>Land</i>	<i>Valdeltagande i senaste valet</i>	<i>Förändring sedan senaste valet</i>	<i>Förändring sedan första valet efter 1964</i>
Belgien	91,6	1,0	0,00
Cypern	89,0	-2,8	3,70
Danmark	84,5	-2,6	-4,10
Estland	58,2	0,8	-9,60
Finland	66,7	1,4	-18,20
Frankrike	60,3	-7,7	-20,80
Grekland	76,6	1,6	-3,00
Irland	62,6	-3,5	-12,50
Island	87,7	3,6	-3,70
Italien	83,6	2,2	-9,20
Lettland	62,3	-8,9	-9,60
Litauen	46,1	-12,1	-6,80
Luxemburg	91,7	5,2	3,10
Malta	95,7	0,3	6,00
Nederländerna	80,1	0,1	-14,80
Norge	77,4	2,4	-8,00
Polen	40,6	-5,6	-2,60
Portugal	65,0	2,2	-18,28
Schweiz	45,4	2,2	-18,40
Slovakien	54,7	-15,4	-30,00
Slovenien	60,6	-9,8	-13,10
Spanien	75,7	7,0	-1,30
Storbritannien	61,4	2,0	-14,60
Sverige	82,0	1,9	-7,31
Tjeckien	64,5	6,6	-20,20
Tyskland	77,7	-1,4	-9,10
Ungern	67,8	-5,7	-1,07
USA	36,8	-0,2	-11,60
Österrike	75,5	-8,8	-18,30

Kommentar: För USA beräknas förändringen sedan senaste valet i själva verket som förändringen från det näst senaste valet istället för ökad jämförbarhet då kongressval med samtidiga presidentval annars skulle jämföras med mellanval och vice versa.

Tabell A.6 Valsystem och röstplikt i 29 länder

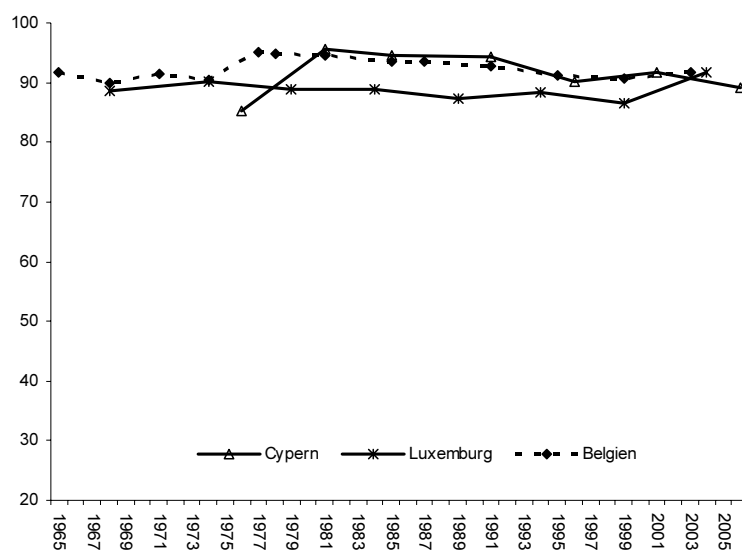
<i>Land</i>	<i>Valsystem</i>	<i>Röstplikt</i>
Belgien	Proportionellt	Ja
Cypern	Proportionellt	Ja
Danmark	Proportionellt	Nej
Estland	Proportionellt	Nej
Finland	Proportionellt	Nej
Frankrike	Majoritetsval, två omgångar	Nej
Grekland	Proportionellt	Nej
Irland	Proportionellt, Single Transferable Vote	Nej
Island	Proportionellt	Nej
Italien	Blandat	Nej*
Lettland	Proportionellt	Nej
Litauen	Blandat	Nej
Luxemburg	Proportionellt	Ja
Malta	Proportionellt, Single Transferable Vote	Nej
Nederländerna	Proportionellt	Nej**
Norge	Proportionellt	Nej
Polen	Proportionellt	Nej
Portugal	Proportionellt	Nej
Schweiz	Proportionellt	Nej***
Slovakien	Proportionellt	Nej
Slovenien	Proportionellt	Nej
Spanien	Proportionellt	Nej
Storbritannien	Majoritetsval	Nej
Sverige	Proportionellt	Nej
Tjeckien	Proportionellt	Nej
Tyskland	Blandat	Nej
Ungern	Blandat	Nej
USA	Majoritetsval	Nej
Österrike	Proportionellt	Nej***

Kommentar: *=röstplikt, men svaga och osystematiska sanktioner och uppföljning.
 =röstplikten övergavs 1970. *=röstplikt endast i en kanton, Schaffhausen.
 ****=röstplikt i ett fåtal provinser, avskaffades gradvis mellan 1982 och 2004.

Tabell A.7 Urval och svarsfrekvens för informantenkät

	<i>Urvalsstorlek</i>	<i>Antal svar</i>
Frankrike	7	1
Irland	19	5
Nederländerna	7	4
Norge	15	6
Storbritannien	14	3
USA	16	3
Totalt	78	22
Svarsfrekvens:	28%	

Figur A.1 Utveckling av valdeltagande i länder med röstplikt (procent)

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.
7. Den nya inskrivningsmyndigheten. M.
8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Ju.
9. Svenskan i världen. UD.
10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Fi.
11. Regional utveckling och regional samhällsorganisation. Fi.
12. Hälso- och sjukvården. Fi.
13. Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation. Fi.
14. Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. M.
15. Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.

Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. IJ.
16. Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. S.
17. Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. Ju.
18. Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. N.
19. Friskare tänder – till rimliga kostnader. S.
20. Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. Jo.
21. GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. M.
22. Skyddet för den personliga integriteten. Kartläggning och analys. Del 1+2. Ju.
23. Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. Fi.
24. Veterinär fältverksamhet i nya former. Jo.
25. Plats för tillväxt? Fi.
26. Alternativ tvistlösning. Ju.
27. Auktorisation av patentombud. N.
28. Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. U.
29. Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? Ju.
30. Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst+ Daisy. U.
31. Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. Fö.
32. Tillväxt genom turistnäringen. N.
33. Släpvagnskörning med B-körkort – när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? N.
34. Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. Ju.

35. Flyttning och pendling i Sverige. Fi.
36. Bioenergi från jordbruket – en växande resurs. + Bilagedel. Jo.
37. Vård med omsorg – möjligheter och hinder. S.
38. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007. Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. M.
39. Framtidens polis. Ju.
40. Valsystem och representationseffekter. En jämförande studie av 25 länder. Ju.
41. Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006. Regeltillämpning och författningpolitiska alternativ. Ju.
42. Från statsminister till president? Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. Ju.
43. Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud, beställansvar, byggarbetsplatser m.m. A.
44. Tsunamibandén. Fi.
45. Utökad elektroniskt informationsutbyte. Fi.
46. Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. Jo.
47. Den osynliga infrastrukturen – om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. N.
48. Patientdata och läkemedel m.m. S.
49. Organisationsform för VTI och SIKa. N.
50. Mångfald är framtiden. Ku.
51. Riksbankens finansiella oberoende. Fi.
52. Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. Ju.
53. Sjukhusens läkemedelsförsörjning. S.
54. Barnet i fokus
En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. Ju.
55. Betalningstider i näringslivet. N.
56. Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. Ju.
57. Etiskt godkännande av djurförsök – nya former för överprövning. Jo.
58. Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. N.
59. Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. N.
60. Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter. DVD medföljer. M.
61. Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämnningen – med förslag till förändringar i kostnadsutjämnningen. Fi.
62. Utjämnning av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. Fi.
63. En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. Jo.
64. Studiestödsdatalog. U.
65. Domstolarnas handläggning av ärenden. Ju.
66. Rörelser i tiden. IJ.
67. Regeringsformen ur ett könsperspektiv. En övergripande genomgång. Ju.
68. Ett decennium med personval. Erfarenheter och utfall. Ju.
69. Bestämmelser om domstolarna i regeringsformen. Expertgruppsrapport. Ju.
70. Framtidens flygplatser – utveckling av det svenska flygplatssystemet. N.
71. En starkare företagsinteckning. Ju.
72. Kommunal kompetens i utveckling. Fi.
73. Kostnader för personlig assistans. Skärpta regler för utbetalning, användning och återbetalning av assistansersättning. S.
74. Upplåtelse av den egna bostaden. Fi.
75. Att styra staten – regeringens styrning av sin förvaltning. Fi.
76. Lagring av trafikuppgifter för brottsbekämpning. Ju.
77. En svensk veteranpolitik, del 1. Ansvaret för personalen före, under och efter internationella militära insatser. Fö.
78. Bolagisering för ökad konkurrens och effektivitet – förslag om att bolagisera vissa konsult- och entreprenadverksamheter i Banverket och Vägverket. N.
79. Tre nya skolmyndigheter. U.
80. Reach – genomförande och sanktioner. M.
81. Resurser för kvalitet. U.
82. Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten. + Lättläst + daisy. S.
83. Standarder och tillväxt: en kommenterad forskningsöversikt. Standards and growth: a research review. N.
84. Värdet av valdeltagande. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]
Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? [5]
Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]
Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. [8]
Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. [17]
Skyddet för den personliga integriteten.
Kartläggning och analys. Del 1+2. [22]
Alternativ tvistlösning. [26]
Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? [29]
Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. [34]
Framtidens polis. [39]
Valsystem och representationseffekter.
En jämförande studie av 25 länder. [40]
Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006.
Regeltillämpning och författningpolitiska alternativ. [41]
Från statsminister till president?
Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. [42]
Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. [52]
Barnet i fokus
En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. [54]
Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. [56]
Domstolarnas handläggning av ärenden. [65]
Regeringsformen ur ett könsperspektiv.
En övergripande genomgång. [67]
Ett decennium med personval.
Erfarenheter och utfall. [68]
Bestämmelser om domstolarna i regeringsformen. Expertgruppsrapport. [69]

- En starkare företagsinteckning. [71]
Lagring av trafikuppgifter för brottsbekämpning. [76]
Värdet av valdeltagande. [84]

Utrikesdepartementet

- Svenskan i världen. [9]

Försvarsdepartementet

- Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. [31]
En svensk veteranpolitik, del 1.
Ansvaret för personalen före, under och efter internationella militära insatser. [77]

Socialdepartementet

- Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. [2]
Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. [16]
Friskare tänder – till rimliga kostnader. [19]
Vård med omsorg – möjligheter och hinder. [37]
Patientdata och läkemedel m.m. [48]
Sjukhusens läkemedelsförsörjning. [53]
Kostnader för personlig assistans.
Skärpta regler för utbetalning, användning och återbetalning av assistansersättning. [73]
Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten.
+ Lättläst + daisy. [82]

Finansdepartementet

- Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. [10]
Regional utveckling och regional samhällsorganisation. [11]
Hälso- och sjukvården. [12]
Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relationer. [13]
Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. [23]

Plats för tillväxt? [25]
Flyttning och pendling i Sverige. [35]
Tsunamibandet. [44]
Utökat elektroniskt informationsutbyte. [45]
Riksbankens finansiella oberoende. [51]
Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämnings – med förslag till förändringar i kostnadsutjämnings. [61]
Utjämnings av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. [62]
Kommunal kompetens i utveckling. [72]
Upplåtelse av den egna bostaden. [74]
Att styra staten – regeringens styrning av sin förvaltning. [75]

Utbildningsdepartementet

Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan.
Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. [28]
Två nya statliga specialskolor.
+ Lätläst+ Daisy. [30]
Studiestödsdatabas. [64]
Tre nya skolmyndigheter. [79]
Resurser för kvalitet. [81]

Jordbruksdepartementet

Telefonförsäljning. [1]
Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. [20]
Veterinär fältverksamhet i nya former. [24]
Bioenergi från jordbruket – en växande resurs.
+ Bilagedel. [36]
Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. [46]
Etiskt godkännande av djurförsök
– nya former för överprövning. [57]
En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. [63]

Miljödepartementet

Den nya inskrivningsmyndigheten. [7]
Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.

Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. [14]
GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. [21]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007.
Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. [38]
Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter. DVD medföljer. [60]
Reach – genomförande och sanktioner. [80]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. [4]
Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. [18]
Auktorisation av patentombud. [27]
Tillväxt genom turistnäringen. [32]
Släpvragskörning med B-körkort
– när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? [33]
Den osynliga infrastrukturen
– om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. [47]
Organisationsform för VTI och SIKA. [49]
Betaltidsstider i näringslivet. [55]
Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. [58]
Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. [59]
Framtidens flygplatser – utveckling av det svenska flygplatssystemet. [70]
Bolagisering för ökad konkurrens och effektivitet – förslag om att bolagisera vissa konsult- och entreprenadverksamheter i Banverket och Vägverket. [78]
Standarder och tillväxt: en kommenterad forskningsöversikt. Standards and growth: a research review. [83]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.

Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jäm-
ställdhetsintegrering. [15]
Rörelser i tiden. [66]

Kulturdepartementet

Mångfald är framtiden. [50]

Arbetsmarknadsdepartementet

Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud,
beställansvar, byggarbetsplatser m.m.
[43]